

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ
КАФЕДРА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

До захисту допустити:
зав. кафедри СФП
«__» _____ 2020 р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему:
«Методика словниково-стилістичної роботи
на уроках з російської мови»

Студентки факультету грецької філології
та перекладу спеціальності 014 Середня
освіта, ОПП Середня освіта. Мова і
література (російська)
освітнього ступеня «Магістр»
Мартіросян Ірини Володимирівни

Науковий керівник:
Голоцукова Юлія Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри слов'янської філології та перекладу

Рецензент:
Кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри української мови та слов'янської
філології ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет»
Півень Н.М.

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 2020 р.

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ
КАФЕДРА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Освітній ступінь «Магістр»

Шифр та назва спеціальності 014.02 Середня освіта. Мова і література
(російська)

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри СФП

д. філол. н., професор

В. Я. Звиняцьковський

« _____ » _____ 2019 р.

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Мартіросян Ірини Володимирівни

1. Тема роботи «Методика словниково-стилістичної роботи на уроках з російської мови», керівник роботи Голоцукова Юлія Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології та перекладу затверджені наказом Маріупольського державного університету від «28» лютого 2020 року № 209.

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет): **мета** дослідження полягає у визначенні змісту, шляхів і прийомів вивчення стилістично забарвленої лексики на уроках розвитку мовлення. **Об'єкт** дослідження – словниково-стилістична робота в загальній системі роботи зі стилістики у школі. **Предмет** дослідження – методика словарно-стилістичної роботи на уроках з російської мови.

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

У першому розділі «Теоретичні студії з роботи над стилістикою слова на уроках російської мови» розглянуто питання стилістичного забарвлення слова в сучасній лінгвістиці; конкретизовано зміст, обсяг, завдання словниково-стилістичної роботи, її місце в загальній системі роботи зі стилістики у школі; охарактеризовано лексико-стилістичні помилки та їх класифікацію; подано огляд типів словниково-стилістичних вправ у сучасній методичній літературі

У другому розділі «Зміст і методика словарно-стилістичної роботи на уроках розвитку мовлення» запропоновано програму експериментального навчання словарно-стилістичній роботі на уроках з розвитку мовлення; подано загальну характеристику запропонованої методики експериментального навчання; узагальнено результати експериментального навчання словарно-стилістичній роботі на уроках з розвитку мовлення.

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1 розділ	Голоцукова Ю.О., Півень Н.М.		
2 розділ	Голоцукова Ю.О., Півень Н.М.		

6. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми роботи та обґрунтування її актуальності	вересень 2019	
2.	Постановка мети та конкретних задач дослідження, складання плану роботи	жовтень 2019	
3.	Визначення об'єкту та предмету дослідження	жовтень 2019	
4.	Вибір методів дослідження	жовтень 2019	
5.	Написання чернетки роботи по розділах та ознайомлення наукового керівника з нею	листопад 2019 – вересень 2020	
6.	Обговорення окремих частин та роботи в цілому з науковим керівником з метою виявлення та усунення недоліків	вересень 2020	
7.	Формулювання висновків та їх оцінка	вересень 2020	
8.	Складання остаточного бібліографічного списку літератури	вересень 2020	
9.	Остаточне оформлення роботи та доповідь її результатів на засіданні кафедри, на якій виконується	листопад 2020	

	робота (з наданням супроводжуючих документів: відгук наукового керівника, рецензія)		
10.	Підготовка до захисту: написання доповіді, підготовка ілюстративного матеріалу	листопад 2020	
11.	Захист кваліфікаційної роботи	грудень 2020	

Студент _____ І.В. Мартіросян

Науковий керівник роботи _____ Ю.О. Голоцукова

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ СТУДІЇ З РОБОТИ НАД СТИЛІСТИКОЮ СЛОВА НА УРОКАХ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ.....	11
1.1. Питання стилістичного забарвлення слова в сучасній лінгвістиці.....	11
1.2. Зміст, обсяг, завдання словниково-стилістичної роботи, її місце в загальній системі роботи зі стилістики у школі.....	20
1.3. Лексико-стилістичні помилки та їх класифікація, типи словниково-стилістичних вправ у сучасній методичній літературі	25
ВИСНОВКИ.....	39
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ І МЕТОДИКА СЛОВАРНО-СТИЛІСТИЧНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ.....	41
2.1. Програма експериментального навчання.....	42
2.2. Загальна характеристика методики експериментального навчання...	43
2.3. Повідомлення знань про стилістику слова.....	44
2.4. Формування словниково-стилістичних умінь.....	60
2.5. Результати експериментального навчання	65
ВИСНОВКИ.....	84
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	88

ВСТУП

Освітньо-виховне і практичне значення російської літературної мови як навчального предмета величезне. При характеристиці найважливіших цілей навчання російській мові у шкільній програмі вказується, що учнів слід озброїти як глибокими знаннями по предмету і навичками грамотного письма, так і «вміннями зв'язано в усній і письмовій формі висловити свої думки» [16, с.3]. Робота над цими вміннями безпосередньо спрямована на формування культури мовлення. Говорячи про важливість даного аспекту викладання російської мови, академік В. В. Виноградов зазначав: «Висока культура розмовної і письмової мови, добре знання і чуття рідної мови, вміння користуватися її виразними засобами, її стилістичним різноманіттям – найкраща опора, найвірніше підмога і найнадійніша рекомендація для кожної людини в її суспільному житті і творчій діяльності» [38, с.19].

Робота присвячена розробці методики словниково-стилістичної роботи на уроках розвитку мовлення в 4-6 класах середньої школи. Під словниково-стилістичною роботою ми розуміємо роботу зі стилістично забарвленою лексикою (перш за все, з різними групами лексичних синонімів), метою якої є розвиток в учнів стилістичних умінь, спрямованих на розпізнавання, аналіз, відбір та самостійне вживання в мові стилістично забарвлених слів в залежності від вмісту цілей і завдань висловлювання. Пропонована методика направлена на формування культури мовлення учнів, оскільки вміння точно і доцільно відбирати мовні засоби відповідно до змісту, цілей і завдань висловлювання є одним з компонентів культури мовлення.

Лексична стилістика володіє великими можливостями для формування у учнів названих умінь і розвитку їх мовного чуття. Це пов'язано з тим, що стилі мови і мовлення зіставляються, як правило, на основі їх лексичного наповнення, оскільки саме в словниковому складі найвиразніше проявляються відмінності між ними. «Вимовні стилі пов'язані зі стилістичними співвідношеннями в лексиці, у відомому відношенні вони є похідними від

лексичних стилів», а вся лексика сучасної російської літературної мови «... розподілена між окремими стилістично порівнянними розрядами» [93, с.13]. Саме стилістично забарвлена лексика, яка особливо численна і різноманітна в порівнянні з іншими стилістично забарвленими мовними одиницями, «... володіє потенційними стилістичними можливостями, знання яких, а отже, знання того ефекту, якого можна чекати від їх застосування в різних мовних умовах, необхідно як при вивченні особливостей сучасної мови, так і в плані культури мови» [96, с.15].

Сучасною методичною наукою накопичено значну кількість досліджень з проблем методики граматичної стилістики [60; 60; 62; 69], стилістичного аспекту вивчення окремих частин мови на уроках граматики [85; 44; 64; 71; 73]. Є дослідження, в якому запропонована методика роботи з емоційно-експресивною лексикою на уроках російської мови [68]. Однак в даний час відсутнє експериментальне дослідження, присвячене розробці методики словниково-стилістичної роботи на уроках розвитку мовлення.

Таким чином, **актуальність** дослідження, з одного боку, обумовлена необхідністю створення спеціальної методики роботи по стилістиці слова на уроках розвитку мови, з іншого боку, визначається недостатньою розробленістю даної проблеми в сучасній методичній науці.

Мета дослідження полягає у визначенні змісту, шляхів і прийомів вивчення стилістично забарвленої лексики на уроках розвитку мовлення. У зв'язку з цим були поставлені такі **завдання**:

1. Виявити рівень знань і вмінь учнів з лексичної стилістики.
2. Визначити зміст словниково-стилістичної роботи.
3. Розробити методику словниково-стилістичної роботи на уроках з розвитку мовлення в 4-6 класах.
4. Перевірити ефективність пропонованої методики.

Відповідно до характеру поставлених завдань нами використовувалися такі **методи** дослідження:

- 1) Аналіз лінгвістичної та методичної літератури.

- 2) Спостереження за навчальним процесом.
- 3) Констатуючий і навчальний експерименти.

Об'єкт дослідження – словниково-стилістична робота в загальній системі роботи зі стилістики у школі.

Предмет дослідження – методика словарно-стилістичної роботи на уроках з російської мови.

Наукова новизна даного дослідження полягає в наступному:

- 1) Уточнено поняття «словниково-стилістична робота».
- 2) Уточнено систему словниково-стилістичних вправ на уроках розвитку мовлення.
- 3) Визначено етапи словниково-стилістичної роботи.
- 4) Розроблено методику словниково-стилістичної роботи на уроках розвитку мовлення в 4-6 класах.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що запропоновано систему роботи зі стилістично забарвленою лексикою під час уроків розвитку мовлення, уточнено методику роботи з підготовки учнів 4-6 класів до переказу і твору оповідного характеру, складено програму навчання відповідно до програми з російської мови і зразковим плануванням уроків розвитку мовлення в 4-6 класах, підібраний дидактичний матеріал, зроблено практичні рекомендації та висновки про роботу.

Апробація результатів дослідження. Про хід та результати дослідження повідомлялося на засіданнях кафедри слов'янської філології та перекладу МДУ, на конференції вчителів російської мови і літератури, на засіданнях методичного об'єднання вчителів школи.

Дослідження також пройшло апробацію в процесі викладання російської мови в школі. Результати дослідження знайшли своє відображення у статті, опублікованій в спеціалізованому виданні України, та двох тезах науково-практичних конференцій.

Методичні висновки і рекомендації, зроблені в ході дослідження, впроваджені в практику викладання російської мови в 4-6 класах. Крім того,

вони можуть бути рекомендовані укладачам методичних посібників з стилістики і розвитку мовлення у школі.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ СТУДІЇ З РОБОТИ НАД СТИЛІСТИКОЮ СЛОВА НА УРОКАХ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

Лексика сучасної російської літературної мови вивчена зі стилістичної точки зору краще за інших мовних засобів. Це пояснюється і тим, що лексико-стилістичні засоби найбільш диференційовані в стилістичному відношенні, і тим, що стилістична характеристика слів є завданням не лише авторів робіт по лексиці, а й укладачів тлумачних і синонімічних словників. Предметом лексичної стилістики є співвідносні лексичні засоби мови, оцінка використання слів в конкретних мовних ситуаціях. Даний розділ стилістики вивчає питання нормативного слововживання в різних функціональних стилях і тому безпосередньо пов'язаний з функціональною стилістикою.

У працях по лексичній стилістиці сформульовані її основні проблеми, а саме: вибір слів, їх лексична сполучуваність, багатозначність слова в її стилістичному аспекті, стилістична забарвлення слова, стилістичне розшарування лексики, стилістичні позначки і т.д. [47; 119].

У цьому дослідженні в центрі уваги під час аналізу лінгвістичної літератури будуть знаходитися проблеми стилістичного забарвлення слова і функціонально-стилістичного розшарування лексики, а також багатозначності слова в її стилістичному аспекті. Вибір проблем визначають такі опорні поняття методики стилістики, як: стилістична забарвлення мовних засобів, синонім, стилістична помилка. У зв'язку з цим аналіз лінгвістичної літератури буде пов'язаний, перш за все, з розкриттям сутності поняття «стилістична забарвлення слова».

1.1. Питання стилістичного забарвлення слова в сучасній лінгвістиці

Поняття «стилістична забарвлення слова» в лінгвістичній літературі не визначається однозначно. З одного боку, висловлюється точка зору, що поняття

«стилістична забарвлення» складається з двох компонентів: 1) стилістична забарвлення, яка вказує на область суспільного застосування мовного кошти [функціонально-стильова]; 2) стилістична забарвлення, яка розкриває експресивно-емоційне зміст промови [67, с.69].

Синтез емоційно-експресивної та функціонально-стильової забарвлень, як правило, має місце в мові, а в мові слово може мати тільки одну функціональну або тільки одну експресивну забарвлення.

Дана точка зору близька до точки зору А.К.Панфілова, який вважає, що стилістична забарвлення лексико-фразеологічних засобів «може бути двуплановою, вказуючи не лише на сферу вживання слів і виразів, але і на їх емоційно-експресивний, оцінний характер» [94, с.15]. Даючи визначення стилістичної забарвленості мовних засобів, автор вказує, що в тих випадках, коли мовні засоби виступають тільки або переважно в якійсь певній сфері, вони набувають відповідну стилістичну забарвленість. Тут між явищами існує взаємозв'язок: обмежена сфера вживання накладає свій відбиток на мовні засоби, і саме тому вони в даній сфері вживаються [94, с.14-15].

Разом з тим в лінгвістиці існує інша точка зору: поняття «стилістична забарвлення» і «емоційно-експресивна забарвлення» близькі, але друге не входить до складу першого [100; 119]. «Стилістична забарвлення – це така якість слова, пов'язане з типовими для нього сферами вживання, яке перш за все відомим чином характеризує мова, а через неї і учасників спілкування. Емоційно-експресивні відтінки – це додаткові компоненти значення слова, які характеризують позначається словом предмет або явище, висловлюючи ставлення до нього мовця» [23, с.17]. Відповідно з цією точкою зору лексика по стилістичному забарвленню ділиться на стилістично нейтральну, стилістично підвищену і стилістично знижену. В.І.Петровській, також розділяючи два поняття – «емоційно-експресивна забарвлення» і «стилістична забарвлення» слова, не вважає, проте, що емоційно-експресивні моменти є складовою частиною семантики слова [98, с.5].

Глибокий і всебічний аналіз різних точок зору на проблему стилістичного забарвлення слова міститься в книзі Е.Ф.Петріщевой, спеціально присвяченій даній проблемі [96]. На її думку, слід перш за все говорити про стилістично маркованих елементах мови, які в свою чергу діляться на три різних за своїми диференціальними ознаками класу:

1) конструктивно-стилістичні елементи мови, специфіка яких – в їх тісному зв'язку із породили їх екстралінгвістичними факторами;

2) асоціативно-стилістичні, здатність яких викликати стилістичне враження обумовлена їх асоціативними зв'язками та мовними обставинами ;

3) стилістично забарвлені елементи мови, здатність яких викликати стилістичне враження обумовлена укладеної в них непередметні стилістичної інформацією [96, с.32-33].

Таким чином, диференціальним ознакою стилістично забарвленої лексики є непередметні інформація, укладена в слові. Здатність стилістично забарвлених слів викликати стилістичне враження і особливості їх вживання є побічними, вторинними ознаками.

Стилістична забарвлення виникає в результаті того, що узагальнені ознаки тих чи інших контекстів відображаються в свідомості мовців на літературній мові як ознаки самого слова. Воно як би «переймає» немовні ознаки тих контекстів, в яких зустрічається [96, с.73].

З точки зору Е.Ф.Петріщевой, в сучасній російській літературній мові існує чотири самостійних типу стилістично забарвленої лексики: 1) лексика, що характеризує сферу свого вживання [функціонально забарвлена], 2) лексика, що характеризує ставлення мовця до предмета мовлення [експресивно забарвлена], 3) лексика, що характеризує мовця [соціально забарвлена] і 4) лексика, що містить у собі «самооцінку» [естетично пофарбована] [96, с.124].

Виходячи з цілей і завдань даного дослідження, враховуючи специфіку шкільної стилістики, основна мета якої – розвиток в учнів уміння володіти стилістично диференційованої зв'язною мовою, вважаємо за доцільне: 1) у визначенні сутності поняття «стилістична забарвлення слова» дотримуватися

точки зору Е.Ф.Петріщевої, 2) будувати методику словниково-стилістичної роботи з учнями на базі функціонально забарвленої лексики.

З проблемою стилістичного забарвлення слів тісно пов'язана проблема стилістичної диференціації лексики. Як відомо, необхідність виділення в словниковому складі російської мови окремих пластів, різних за стилістичному використанню, визначена Л. В. Щерба: «В ... стилістиці російська літературна мова має бути представлений у вигляді концентричних кіл – основного і цілого ряду додаткових, кожен з яких повинен містити в собі позначення [оскільки вони є] тих же понять, що і в основному колі, але з тих чи інших додаткових відтінком, а також позначення таких понять, яких немає в основному колі, але які мають даний додатковий відтінок.

З усього сказаного ясно, що розвиненою літературна мова являє собою досить складну систему більш-менш синонімічних засобів вираження, так чи інакше співвіднесених один з одним «[52, с.121).

В даний час в питанні про стилістичну диференціації лексики лінгвісти поділяють одну з двох існуючих точок зору. Згідно з першою [Ахманова О.С., Шмельов Д.Н., Барлас Л.Г. та ін.], стилістично нейтральної лексики протистоїть «висока» і «знижена» [13, с.243).

Ряд вчених [Гвоздьов А.Н.Петровскій В.І., Єфімов А.І., Кожин А.Н., Голуб І.Б. «Панфілов А.К. та ін.] дотримується іншої точки зору. Відповідно до неї, лексика сучасної російської літературної мови ділиться на закріплену в функціонально-стилістичному відношенні і незакріплену [стилістично нейтральну]. У складі першої протиставлені книжковий і розмовний пласти [45, с.64; 47, с.63; 56, з .53; 67, с.76; 94, с.14; 98, с.8].

Розбіжності з проблеми стилістичної диференціації лексики, про які йдеться вище, є швидше термінологічними, ніж спорами по суті. В протиставленні стилістично підвищена і стилістично знижена лексика дифференцируючим ознакою є сама забарвлення як така, тобто те особливе стилістичне враження, яке викликає слово, взяте поза контекстом [96, с.17]. Що

ж стосується протиставлення книжкова лексика – розмовна лексика, то тут в якості диференціюючої ознаки виступає специфіка вживання слів у мові.

Розглянемо більш докладно деякі питання, пов'язані з характеристикою стилістично нейтральної та книжкової лексики, що є істотними в зв'язку з проблемами методики.

Стилістично нейтральна лексика розглядається як той загальний фон, без якого не можна говорити про стилістичну диференціації лексики, так як необхідно порівняння на основі існуючого спільного. Тому нульова стилістична характеристика – це поняття, навколо якого групуються всі інші стилістичні категорії. Основною ознакою, що відрізняє стилістично нейтральну лексику від стилістично забарвленої, є відсутність особливого стилістичного враження у слова, взятого поза контекстом, і в зв'язку з цим його функціонально-стилістична незакріпленого.

Відповідно до класифікації Е.Ф.Петріщевой, викладеної вище, стилістичну нейтральність слід розглядати окремо стосовно функціонально пофарбованої, емоційно забарвленої і соціально забарвленої лексики [96, с.124].

Функціонально забарвлена лексика розпадається на два підтипу за характером відомостей про сферу вживання – розмовну і книжкову. Книжкова і розмовна лексика протиставляються як за сферою вживання, так і по якій Ви стилістичному враженню. Розмовна лексика характеризує сферу вживання як побутово-побутову, книжкова – як підноситься над рівнем побутової повсякденності. Розмовна і книжна лексика, як правило, характеризують сферу свого застосування не прямо, а через характеристику предмета промови, його призначення, форми і т.д. Безпосередньо вказують сферу свого застосування канцелярські та газетні штампи [96, с.141).

Слова книжкової лексики неоднорідні. В її складі дослідники виділяють слова, властиві книжковій мови в цілому, і слова, закріплені за певними функціональними стилями. Лексика другої групи поділяється на слова:

1) що вживаються переважно в науковій мові [А.К.Панфілов), терміни [В.І.Петровській] або науково-термінологічну лексику [А.І.Ефімов);

- 2) вживаються переважно в офіційно-діловому стилі [канцеляризми];
- 3) вживаються переважно в виробничо-технічній мові [А.К.Панфілов];
- 4) вживаються переважно в публіцистичній мові [А.К.Панфілов] або газетно-публіцистичні слова [В.І. Петровський].

На думку Д.Н.Шмелева, виявлення власне публіцистичної групи слів представляє серйозні труднощі [51, с.92]. Однак багато лінгвісти доводять існування подібних слів і виділяють їх різновиди [56, с.155]. А.К.Панфілов називає такі групи лексики публіцистичного стилю:

- 1) власне публіцистична лексика [активізація, новатор, застрільник і т.п.];
- 2) слова, які в переносному значенні виступають як публіцистичні [вахта, сигнал і т.п.];
- 3) «поетичні» слова;
- 4) урочисто-риторичні слова; а) архаїзми [типу *разверстое*, *бажати* і т.п.] і б) слова активного вживання [*доблесний*, *непоборний* і т.п.] [94, С.82-85].

Проблема стилістичної диференціації лексики безпосередньо пов'язана з розробкою системи стилістичних позначок в тлумачних словниках і словниках синонімів. Оскільки в школі робота з тлумачним словником займає певне місце на уроках по лексиці, стилістиці, розвитку мовлення, розглянемо, як оформляються в різних тлумачних словниках слова з певною стилістичною забарвленням. Це допоможе вчителю правильно орієнтуватися в словникових статтях, розібратися в наявному «різнобій» у словникових пометах.

У тлумачних словниках і словниках синонімів російської мови стилістичні відмінності слів відображаються не шляхом тлумачення, а шляхом позначення, тобто за допомогою позначок. Серед тлумачних словників найбільш загальні відомості про стилістичної приналежності слів узагальнює 17-томний «Словник сучасної російської мови»: спец. [Терміни], розм., Простореч., Грубо-простореч. Слова, позбавлені позначок, віднесені до нейтральних.

Система стилістичних позначок в існуючих словниках, на думку багатьох вчених, є незадовільною і потребує перегляду. Існують різні принципи

розподілу позначок. З точки зору П. С. Александрова, потрібно виходити з стилістичних відмінностей між синонімами:

1) відмінність в сферах стилістичного вживання або жанрове відмінність знаходить відображення в пометах книж., Розм., Простий. Позначки можуть бути більш докладними: по пов., Публіц., Народно-поет., Вульг. і т.д. ;

2) відмінності в оцінці позначається поняття відображаються в пометах полож. і негативні .;

3) відмінності в експресивно-емоційних особливостях позначаються позначками торж., Шутл., Іронічний., Бран. і т.д.

Ці особливості у синонімів можуть поєднуватися, і стилістично забарвлені синоніми можуть мати кілька позначок, наприклад: їсти [розм. полож. ввічливий. або шутл.] [8, с.34-35].

Дещо по-іншому дається система позначок в словнику С. І. Ожегова:

1) позначки, що вказують на функціональну закріпленість слів: спец., Книж., Офіц., Розм., Простий .;

2) позначки, що вказують на емоційно-експресивного забарвлення: високий, ласк., Іронії., Неодобр. і т.д. Відсутність однаковості у вирішенні даної проблеми пов'язано з її складністю і суб'єктивністю трактування.

У школі, на наш погляд, досить познайомити учнів зі стилістичними позначками книж., Розм., А також вказати, що стилістично нейтральна лексика має в словниках нульову позначку. У тому випадку, якщо в учнів виникнуть питання в зв'язку з іншими позначками, виявленими в словниках, вчителю слід пояснити сенс позначок в даному конкретному випадку.

З розглянутими вище проблемами тісно пов'язане питання про лексичної синонімії. Категорія синонимичности – одна з найважливіших в стилістиці. Саме тут найбільш виразно проявляються стилістичні властивості слова. У лінгвістичній літературі з питань стилістики синоніми розглядаються як слова з близьким, але не тотожним значенням [А.Н.Гвоздев, Л.Г.Барлас и др.]; семантична близькість, а в особливих сдучаях і тотожність вважається найважливішою умовою синонімічності слів (І.Б.Голуб). Синоніми

визначаються як еквівалентні або співвідносні мовні засоби, що представляють для говорять чи пише можливість вибору. У кожному синонімі присутній загальне і часткове, своєрідне (А.І.Щімов). «Синонімом в повному розумінні слова слід вважати таке слово, яке визначилося стосовно свого еквіваленту [іншому слову з тотожним або гранично близьким значенням] і може бути протиставлено йому з якоїсь лінії: по тонкому відтінку в значенні, по виражається експресії, по емоційному забарвленню, по стилістичної приналежності, а отже, займає своє місце в лексико семантичної системі літературного загальнонаціонального мови «[24, с.11].

У лінгвістичній літературі існує класифікація лексичних синонімів, в якій розрізняють такі типи синонімів:

1) семантичні [ідеографічні], що розрізняються відтінками значень, типу молодой, юный;

2) стилістичні, які мають однакове значення, але різняться стилістичним забарвленням, типу новобрачные [офиц.], молодые [разг.].

Друга група поділяється на:

а) належать до різних функціональних стилів і

б) належать до одного стилю, але різняться емоційними і експресивними відтінками [типу толковый, башковитый, головастый]. Для стилістичних синонімів головним представляється саме тотожність лексичного значення і стилістична різномірність [119, с.70].

На наш погляд, більш прийнятною слід вважати класифікацію, в якій поряд з семантичними і стилістичними синонімами виділяється третя група, а саме: семантико-стилістичні, що відрізняються як за змістом, так і за стилістичному забарвленню [типу бродить, блуждать, шататься].

Розглянемо проблему багатозначності слова в стилістичному аспекті. Вивчення багатозначності слова має певне значення для стилістики. Перш за все, це пов'язано з тим, що різні значення багатозначного слова можуть розійтися стилістично [як, наприклад, у дієслова дать]. Полисемантичність слово може мати різну лексичну сполучуваність [наприклад, у прикметника

низький]; всередині багатозначного слова можливий розвиток протилежного значення, тобто внутрішньослова антонімія [47, с.44].

Говорячи про стилістичному аспекті багатозначності, Л.Г.Барлас вказує: «Багатозначність слова тісно пов'язана з його місцем в стилістичній парадигми і з його синонімічними відносинами» [23, с.203]. У зв'язку з цим автор виділяє кілька найбільш важливих моментів:

1) багатозначні слова поділяються на дві групи:

а) з однорідною стилістичним забарвленням [наприклад, нейтральні лицо, литься, классический і т.д. або розмовні: колесить; марать та ін.] ;

б) з неоднорідним становищем в стилістичній парадигми, коли одними своїми значеннями [нейтральними] слово займає центральну позицію парадигми, іншими [розм., простореч.] – периферійні позиції, наприклад, катать, кипятиться прямому, а й у переносному значенні];

2) вживання різних значень багатозначного слова в різних стилях мови [119, С.65-66].

На закінчення слід зазначити, що розробляється в цьому дослідженні методика словниково-стилістичної роботи в школі пов'язана як зі стилістикою мови (вивчення окремих понять лексичної стилістики, розпізнавання стилістично забарвленої лексики, її відбір), так і зі стилістикою мови (навчання аналізу вживання стилістично забарвленої лексики в готовому тексті і самостійному використанню в мові стилістично забарвлених слів відповідно до змісту, цілями і завданнями висловлювання).

Висновки, зроблені в результаті вивчення сучасної лінгвістичної літератури з проблеми, є теоретичною основою розроблюваної методики словниково-стилістичної роботи на уроках розвитку мовлення в середній школі.

1.2. Зміст, обсяг, завдання словниково-стилістичної роботи, її місце в загальній системі роботи зі стилістики у школі

У методичній літературі зустрічаються неодноразові вказівки на важливість роботи по стилістиці слова, визначаються її завдання і зміст. З цієї точки зору цікаво методичний посібник К.Б.Бархіна і Е.С.Істріной [26]. Говорячи про різноманіття завдань словникової роботи в школі, автори виділяють і її стилістичний аспект, а саме прищеплення розуміння, коли яким словом слід користуватися, яке слово з відомого учням синонімічного гнізда доцільніше вибрати саме для даного конкретного випадку.

Таким чином, робота над словом в одному з її аспектів повинна бути спрямована на «прищеплення навичок до свідомого вибору слів і виразів» [26, с.203].

Термін «словниково-стилістическая робота» з'являється вперше в працях П.І.Колосова. Автор робить спробу визначити її зміст і завдання [71; 72]. Вважаючи основним змістом словниково-стилістичної роботи вправи зі словами, що мають стилістичне забарвлення, П.І.Колосов називає серед її завдань прищеплення учням вміння розрізняти стилістичні особливості слів і розуміти їх роль в художній, публіцистичній, ділового мовлення, наприклад, доречність вживання розмовних слів у діалозі персонажів, слів офіційно-канцелярського в документах, повідомленнях, що зустрічаються іноді в літературних творах, а також розвиток навички користування словами в залежності від характеру [стилю] мови в своїх творах на літературні теми, в невеликих дослідях художньої творчості і т.д.

У роботах методистів підкреслюється, що «... словниково-стилістична робота поки не знайшла ще належного визнання серед вчителів. Однак, словниково-стилістичні вправи, пропоновані учням у зв'язку з вивченням граматики і роботою над викладом і твором, помітно підвищують стилістичну грамотність школярів, рівень їх загальномовного культури «[22, с.103] .Указивається також на те, що словниково-стилістична робота – невід'ємна складова частина всієї роботи з розвитку зв'язного мовлення школярів, що її

змістом є показ стилістичних можливостей словника [30, с.301] . «Зв'язкова мова, – вказує також А.В.Текучев, – не може бути ні стрункою, ні виразною, якщо вона не ґрунтується на досить багатому словнику і фразеології учнів, на навичках користування різноманітними синтаксичними конструкціями, на вмінні розрізняти стилістичні особливості і відтінки значень різних по побудові словосполучень і пропозицій, лексичних пластів і словотворчих елементів «[30, с.299].

Таким чином, узагальнюючи сказане вище, можна зробити висновок, що під словниково-стилістичною роботою в методиці розуміється робота зі стилістично забарвленої лексикою, перш за все з синонімами, а саме система вправ, спрямована на осмислення учнями стилістичних можливостей лексики сучасної російської мови, а також на оволодіння умінням користуватися стилістично забарвленої лексикою в залежності від стилю мовлення.

З визначенням змісту і завдань словниково-стилістичної роботи пов'язане питання про принципи, методи і прийоми роботи з стилістиці.

У сучасній методичній літературі розмежовані *общеидидактические* і специфічні принципи навчання стилістиці, тобто ті положення, на яких ґрунтується теорія і практика навчання. Серед *общеидидактических* називаються такі:

- 1) послідовність і систематичність занять;
- 2) поступове ускладнення матеріалу;
- 3) доступність;
- 4) опора на самостійність учнів;
- 5) повторюваність і закріплення матеріалу [71, с.24-26].

Крім названих, сюди ж відносять принципи науковості, свідомості і активності [40, с.35].

В ряду специфічних принципів навчання стилістиці названі такі, як:

- 1) принцип функціонально-стилістичної спрямованості у викладанні російської мови;
- 2) принцип оцінки виразності мовлення;

3) принцип взаємозв'язку вивчення стилістики з іншими розділами курсу російської мови [40, с.35].

З зазначеними принципами тісно пов'язані методи навчання стилістиці, тобто такі способи «... взаємозалежної і взаємообумовлених діяльності вчителя і учнів, при якій вчитель передає знання, організовуючи самостійну роботу учнів, а учні опановують необхідними знаннями, вміннями і навичками» [142, з .79].

В якості загальних методів стилістичної роботи називаються такі:

1) спостереження над мовним явищем;

2) бесіда;

3) самостійна робота з книгою [підручником, довідником, словником] [142, с.80].

Дещо по-іншому підходить до визначення методів навчання стилістиці Е.Д.Ячевская, виділяючи загальні методи [такі, як бесіда, повідомлення] і специфічні: стилістичний експеримент, стилістичний розбір, виправлення стилістичних помилок [«редагування»] [73, с.11]. Т.І.Чіжова ж відносить стилістичний експеримент, лексико-стилістичний аналіз готового тексту, виправлення помилок і редагування тексту до прийомів стилістичної роботи. Серед прийомів нею виділені також такі: порівняння, конструювання пропозицій, заміна, підбір синонімічних варіантів [42, с.80].

У роботах інших авторів зустрічаються згадки про окремі стилістичних прийомах. Серед них названо насамперед стилістичний експеримент, суть якого – у штучному вигадуванні стилістичних варіантів до тексту з метою вибору найбільш вдалого [57, с.18]. Крім того, до прийомів стилістичної роботи віднесено стилістичне конструювання, стилістичні етюди, стилістичний диктант.

Стилістичне конструювання визначається як початок творчої роботи по стилістиці. Воно являє собою складання пропозицій в заданому стилістичному ключі [66, с.14]. Стилістичні етюди являють собою або фрагменти окремих

частин твори в різних стилях, або закінчені твори невеликого обсягу [ділова папір, замітка і т.д.] [69, с.15].

Мета стилістичного диктанту – навчити школярів на слух вловлювати стилістичні помилки в тексті, визначати їх вид і швидко виправляти. Методика проведення стилістичного диктанту така: учитель диктує пропозицію з помилками, взяті з учнівських робіт, учні записують у виправленому вигляді. Такий вид роботи проводиться 2-3 рази на місяць за кілька днів до письмової роботи з розвитку мовлення [48, с.21]. На наш погляд, визначення «стилістичний диктант» не зовсім вдало, більш відповідає даного вправі визначення «творчий диктант зі стилістичним завданням».

У більшості робіт авторів-методистів не дається системи методів і прийомів роботи, а вказуються лише деякі конкретні прийоми роботи в зв'язку з вивченням певних тем, як, наприклад, в статті К.І.Петкова «Словарно-стилістична робота з учнями 7 і 8 класів на уроках російської мови» [95]. Прічем, слід зазначити відсутність єдиної точки зору серед методистів на розмежування методів і прийомів роботи по стилістиці. Характерним прикладом цього є наступний перелік прийомів роботи по стилістиці:

- 1) спостереження над мовою тексту;
- 2) зіставлення паралельних текстів;
- 3) стилістичний експеримент;
- 4) виконання завдань з конкретної установкою на перетворення, завершення, редагування і т.д. ;
- 5) стилістичний аналіз тексту;
- 6) написання твору;
- 7) повідомлення учителем теоретичних відомостей по стилістиці [92, с.114-115].

Як бачимо, складність полягає у відсутності чіткої межі між поняттями «метод» і «прийом»: в конкретний зміст всіх цих понять розбіжностей практично немає. На наш погляд, найбільш чіткої і визначеної є класифікація Т.І.Чіжовой, наведена вище. Здається, що і з наукової, і з практичної точки зору

доцільніше до загальних методів стилістичної роботи віднести спостереження над мовою, бесіду і самостійну роботу учнів, а стилістичними прийомами назвати стилістичний експеримент, аналіз, редагування, порівняння, конструювання пропозицій і т.д.

Розглянувши питання про зміст, принципи, методи і прийоми словниково-стилістичної роботи, перейдемо до визначення обсягу та місця словниково-стилістичної роботи в загальній системі роботи по стилістиці в школі.

З цією метою проаналізуємо програми з точки зору відображення в них роботи над стилістичними властивостями слів.

Вивчення стилістики розосереджено по класах. Це пов'язано перш за все із загальною спрямованістю курсу російської мови на розвиток мовлення учнів. Місце стилістики в цій роботі програма визначає наступним чином: по-перше, учні знайомляться з певною системою понять з області стилістики, отримують уявлення про багатство і невичерпність синонімічних засобів, по-друге, робота по стилістиці є складовою частиною всієї системи роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів.

У програмі визначено три напрямки, за якими здійснюється розвиток мови учнів. В якості першого названо оволодіння нормами російської літературної мови, в тому числі «нормами вживання слів відповідно до їх лексичним значенням і стильової приналежності». Другий напрямок пов'язаний із збагаченням словникового запасу і граматичної будови мовлення учнів в процесі систематичної словникової роботи, а також спостереження над «формою, значенням і особливостями вживання мовних одиниць». Третій напрям у розвитку мовлення учнів – «формування умінь і навичок зв'язного викладу думок в усній та письмовій формі».

Таким чином, сучасна програма визначає місце словниково-стилістичної роботи в системі розвитку мовлення учнів. Крім того, в програмі вказані вміння і навички, якими повинні оволодіти учні паралельно з придбанням знань по стилістиці слова.

1.3. Лексико-стилістичні помилки та їх класифікація, типи словниково-стилістичних вправ у сучасній методичній літературі

Робота по стилістиці в школі спрямована на формування в учнів певних стилістичних умінь. У сучасній дидактиці вміння визначається як придбана людиною здатність користуватися знаннями в своїй теоретичній і практичній діяльності, як знання в дії [53, с.106]. Під стилістичними вміннями розуміються «... такі інтелектуальні дії, в основі яких лежить аналіз умов і шляхів вибору тих чи інших мовних засобів залежно від призначення і цілей комунікації» [72, с.16].

У типовою програмою з російської мови в зв'язку з послідовним розташуванням матеріалу по стилістиці з 4 по 6 клас сформульовані вміння, якими повинні оволодіти учні:

4 клас – вміння користуватися лексичними синонімами для більш точного вираження думок, виразності висловлювання і подолання невиправданого повторення слів [16, с.16].

5 клас – вміння вдосконалювати мовне оформлення свого тексту відповідно до вивченим матеріалом [16, с.20].

6 клас – вміння писати розповіді на запропоновані сюжети, тобто володіти художнім і розмовним стилем в письмовій формі [16, с.24].

7 клас – вміння визначити стиль тексту, вдосконалювати виклад і твір відповідно до стилю, знаходити і виправляти мовні помилки [16, с.28].

8 клас – вміння складати тези або конспект статті. Уміння писати твір публіцистичного стилю, автобіографію, заяву. Удосконалювати мовне оформлення твору, знаходити і виправляти мовні помилки [16, с.31].

У сучасній методичній літературі є ряд робіт, безпосередньо присвячених проблемі виокремлення та класифікації стилістичних умінь учнів. Серед них особливий інтерес, на наш погляд, представляє класифікація Л.Л.Новоселовой [15]. В її кандидатській дисертації визначені принципи виокремлення стилістичних умінь, якими повинні оволодіти учні в процесі навчання. Крім того, автор висуває систему стилістичних умінь як основу для системи вправ.

Виокремлюючи стилістичні вміння, автор враховує завдання як стилістики мови, так і стилістики мови. Звідси – дві групи стилістичних умінь:

1. Зміни, пов'язані з засвоєнням стилістично забарвлених засобів мови.
2. Уміння, спрямовані на оволодіння стилістики диференційованої зв'язною мовою [15, с.10].

Вичленення умінь всередині кожної групи проводиться автором з урахуванням характеру діяльності учнів – рецептивного або продуктивного, а також з опорою не на інтуїцію, а на знання учнів. До першої групи умінь віднесені наступні:

1 Уміння помічати і оцінювати стилістичне забарвлення мовних засобів і співвідносити їх зі сферою вживання.

2 Уміння підбирати стилістичні синоніми, помічати відтінки значення і співвідносити вживання синоніма або синонімічного кошти з цілями і завданнями мови.

Другу групу складають такі вміння, як:

1 Уміння виробляти стилістичний аналіз готового тексту.

2 Уміння будувати текст заданого стилю, що відповідає умовам і завданням спілкування:

а) відбирати зміст висловлювання;

б) відбирати мовні засоби [мовне оформлення висловлювання].

3 Уміння удосконалювати стиль написаного:

а) вміння помічати і виправляти стилістичні похибки в змісті висловлювання;

б) вміння помічати і виправляти стилістичні похибки в мовному оформленні висловлювання;

в) вміння підвищувати стилістичну виразність тексту [165, с.10-11).

Дана класифікація стилістичних умінь взята нами за основу при розробці системи словниково-стилістичної роботи, оскільки вона побудована відповідно до вимог типової програми з російської мови, наукова, логічна, послідовна і

може служити реальною базою для роботи з будь-якого з розділів стилістики в школі.

Звернемося далі до проблеми словниково-стилістичних помилок і їх класифікації в методичній літературі. Аналіз даної проблеми доцільний, оскільки слід визначити, на виправлення і попередження яких помилок у мовленні учнів повинна бути безпосередньо спрямована методика словниково-стилістичної роботи.

В.А.Доброгліслов підрозділяють недоліки у викладі на логічні та стилістичні. До стилістичним недоліків автор відносив такі:

- 1) важкий стиль;
- 2) безбарвність мови [відсутність образотворчих прийомів, штампи, бідність словника];
- 3) сухість мови [відсутність емоційної виразності];
- 4) вибір з ряду синонімів і синонімічних коні, що труться менш придатних до даного контексту;
- 5) одноманітність у використанні лексичних і граматичних засобів мови [55, с.5].

Із зазначених автором стилістичних недоліків 2-й, 4-й і 5-й є власне словниково-стилістичними.

П.І.Колосов відносить сюди ж невміння учнів враховувати емоційну або стилістичне забарвлення слів і, отже, включати слова в відповідний контекст, тобто:

- 1) вживання слів високого стилю в мові нейтрального характеру;
- 2) недоречне вживання слів розмовно-просторічні характеру;
- 3) недоречне використання слів з офіційної мови [71, с.19].

В роботі Н.А.Пленкіна «Попередження стилістичних помилок на уроках російської мови» дано більш широке розуміння терміну «стилістичні помилки», як вказує автор, його «специфічне шкільне значення» [101, с.6].

У такому розумінні до стилістичним помилок відносяться недоліки, пов'язані з лексикою і граматиною [невірний вибір слова, вживання дієслівних

форм, порушення норм узгодження, неправильна побудова складного пропозиції і т.д.] і недоліки, пов'язані зі стилістикою [повторення одного слова, вживання слів – паразитів і штампів, одноманітність синтаксичних конструкцій, введення мовних засобів, що належать до різних стилів] [101, с.5].

З другої групи, таким чином, до словниково-стилістичним можна віднести перший, другий і останній з названих автором недоліків.

Таким чином, ми бачимо, що методикою стилістики накопичено багатий матеріал з даної проблеми. Авторами численних робіт названі типи стилістичних помилок і в їх числі – словниково-стилістичні. Виходячи з наведених вище класифікацій, вкажемо ті види словниково-стилістичних помилок, на виправлення і попередження яких буде спрямована пропонована нами методика. Вибір типів помилок пов'язаний з обраними проблемами лексичної стилістики.

1. Невдалий вибір синоніма з синонімічного ряду [вибраний синонім не відповідає змісту, цілям і завданням висловлювання].

2. Невміння враховувати стилістичне забарвлення слів і невідповідне контексту вживання стилістично забарвлених слів, що приводить до стилістичного різнобою. Вживання слів, які перебувають за межами літературної мови.

3. Помилкове вживання різних в стилістичному відношенні значень багатозначного слова.

4. Зловживання мовними штампами книжкового характеру.

Зупинимося далі на питанні про словниково-стилістичних вправах. Як відомо, вправи вдосконалюють знання і є основним засобом формування умінь і навичок [53, с.106]. Саме тому питання про словниково-стилістичних вправах буде розглянуто особливо докладно.

Під скасуванням розуміється «багаторазове виконання певних дій або видів діяльності, що має на меті їх освоєння, що спирається на розуміння і супроводжується свідомим контролем і коригуванням» [90, с.169].

Слід уточнити зміст понять «вправа по стилістиці» і «словниково-стилістичне вправу». Перше вдало, на наш погляд, розкрито в дослідженні Л.Л.Новоселовой: «... під вправами по стилістиці слід розуміти тільки такі вправи, виконання яких допоможе учням засвоїти завдання кожного функціонального стилю, провідні риси кожного стилю і особливості їх мовного вираження на всіх рівнях, допоможе усвідомити залежність між екстралінгвістичними факторами і єдино потрібними мовними засобами «[90, с.12].

Виходячи з цього під словниково-стилістичними ми будемо розуміти вправи на матеріалі стилістично забарвленої лексики, основне завдання яких – сприяти формуванню у школярів умінь бачити, відбирати і вживати стилістично забарвлені слова відповідно до мовної ситуацією.

У методичній літературі представляють інтерес з цієї точки зору праці А.М.Пешковського, К.Б.Бархіна і Е.С.Істріної.

Головним засобом для розвитку стилістичних навичок учнів А.М.Пешковський вважав спостереження над чужими стилями і стилістичний аналіз тексту, в якому виділялися наступні пласти: 1) звукова сторона, 2) ритм, 3) морфологія, 4] синтаксис, 5] словник [99 , с.160].

Предметом нашого інтересу є останній пласт; про нього автор зауважує наступне: «Стилістична оцінка кожного слова тексту зводиться до констатування органічності або неорганічності даного слова в загальній словесної масі твори, до незамінності або замінності його іншим словом для створення того загального психічного результату, який називається змістом» [99, с.160]. Засобом для такого констатування А.П.Пешковській вважає експеримент: видалення слова з тексту і заміну його поруч синонімів. Взагалі ж всю роботу з синонімами, антонімами, паронімами і т.д., необхідну для розуміння і засвоєння тексту, вчений також відносить до «словникової частини» стилістичного аналізу.

Для розвитку почуття стилю, мовного чуття учнів К.Б.Бархін і Е.С.Істріна пропонують наступні вправи:

1) аналіз ряду слів або фраз однакового значення, але різною стилістичного забарвлення;

2) придумування пропозицій в різних стилях [26, с.209].

Зазначені види робіт автори вважають за можливе проводити на уроках граматики, про зв'язок роботи над стилістикою слова з розвитком мови, підготовкою до письмових робіт методисти не згадують.

Сучасну методичну літературу з точки зору розглянутої проблеми можна поділити на три групи:

1. Роботи, в яких намічається підхід до створення системи словниково-стилістичної роботи [Колосов П.І.].

2. Роботи, в яких названі і розглянуті типи словниково-стилістичних вправ [Шаповалова Т.І., Текучев А.В., Голуб І.Б., Санкіна В.М., Чижова Т.І. та ін.].

3. Роботи, в яких розглянуті окремі види вправ зі стилістичними і семантико-стилістичними синонімами [Пленкин Н.А., Кабанова І.А., Вульфсон Р.Е., Мініна К.Ф. , Гольцова Н.Т. та ін.].

Система словниково-стилістичної роботи з учнями 5-8 класів представлена в книзі П.І.Колосова [72]. Ця робота стала свого роду узагальненням, де систематизувалися і висловлені автором раніше думки з даного питання. П.І.Колосов писав про необхідність освоєння учнями стилістичних відтінків у слові і пропонував ряд прийомів цієї роботи [71, с.43]. У збірнику вправ визначено місце словниково-стилістичних вправ в навчальних заняттях.

Частина вправ автор пропонує використовувати на уроках російської мови як додаткові до вправ підручника, спостереження над словами різних лексичних груп проводиться при аналізі досліджуваних творів на уроках літератури. На уроках розвитку мовлення проводиться словникова підготовка до викладам і творів [робота з синонімами і ін.] [72, с.5-6]. Ісходя з цього будується вся система роботи:

1. Ознайомлення з лексичними групами [синоніми, багатозначні слова, омоніми і ін.].

2. Вправи на уроках російської мови:

1) у зв'язку з вивченням складу слова. Приклад вправи: замінити дані слова синонімами з невимовним згідної. Огромный, печальный, храбрый і т.д. [72, с.35];

2) у зв'язку з вивченням іменника [наприклад, розкриття багатозначності іменників, підбір синонімів і антонімів [в зв'язку з вивченням теми «Чи не з іменниками»] і т.п.] [72, с.25-27].

Далі розглядаються подібні вправи в зв'язку з вивченням імені прикметника, дієслова, займенників, прислівників, службових слів, окремих синтаксичних конструкцій.

3. Вправи на уроках літератури. У цьому розділі автор пропонує вправи в зв'язку з вивченням конкретних літературних творів.

4. Упражнение на уроках розвитку мовлення:

1) на виявлення стилістичного забарвлення образних засобів мови і доречності їх вживання в даному стилі;

2) вправи з синонімами;

3) вправи на усунення тавтології, плеоназм;

4) аналіз словникового складу текстів для письмових робіт;

5) аналіз словникового складу робіт учнів.

Розглядається посібник П.І.Колосова має ряд переваг. Перш за все, в ньому робиться спроба дати систему роботи по лексичної стилістиці, яка охоплює і уроки граматики, і літератури, і розвитку мови. У книзі подано багатий і різноманітний матеріал для вчителя, йому надана можливість вибору, самостійного варіювання і т.д.

Зазначена робота, безсумнівно, може бути використана насамперед як джерело дидактичного матеріалу, проте система словниково-стилістичної роботи, особливо в зв'язку з розвитком мовлення учнів, повинна бути розроблена відповідно до типової програми і рівнем сучасної методики, дидактики і психології навчання.

Як неодноразово було показано вище, про необхідність словниково-стилістичної роботи писали багато методисти. У більшості статей і посібників з

даної проблеми відсутня система роботи, але розроблені окремі типи словниково-стилістичних вправ. У цьому плані великий матеріал представлений в книзі Н.К.Курапова [78], статті К.В.Петкова [95] та інших роботах.

Всі перераховані автори в ряду типів словниково-стилістичних вправ називають вправи з синонімами [78, с.46-47; 95, с.98-101), лексико-стилістичний аналіз тексту або окремих пропозицій [101, с.16], вправи з багатозначними словами [95, с.104], а також вправи на усунення тавтології, плеоназмів [78, с. 49].

Ті ж типи словниково-стилістичних вправ виділені і в більш пізніх методичних роботах [73; 98].

Як показують розглянуті роботи, вправи з синонімами виділяються усіма авторами як обов'язковий тип словниково-стилістичних вправ, а потім пропонується і ряд інших. Крім уже розглянутих, можна назвати наступні:

1) на вживання архаїзмів з точки зору з'ясування їх стилістичної функції [наприклад, замінити підкреслені слова архаїзмами, щоб надати мові урочистість, піднесеність, щоб надати висловом комічний ефект, помилковий пафос і ін.];

2) вправи, які вчать розуміти образотворчу роль тропів і виробляють у учнів навички використання їх у мові [спостереження над уривками з творів письменників, підбір епітетів до даних словами і конструювання з ними пропозицій, підбір пропущених в художньому мовленні епітетів і зіставлення з оригіналом і ін .].

Крім методичних праць і рекомендацій, призначених для школи, типи вправ по лексичної стилістиці розроблені і представлені в збірниках вправ, посібниках для вузів і технікумів. З найбільшою, на наш погляд, повнотою і послідовністю це зроблено в книзі І.Б.Голуб [48]. Автор поділяє всі вправи по лексичної стилістиці на дві великі групи:

1. Вправи, що сприяють виробленню смисловий точності мови.
2. Вправи зі стилістично забарвленої лексиною.

Названі групи вправ з різним ступенем повноти представлені і в ряді інших посібників [49; 57; 66].

Матеріал зазначених посібників може бути використаний з урахуванням специфіки програми і віку учнів при проведенні словниково-стилістичної роботи в школі.

В огляді методичної літератури з проблеми словниково-стилістичних вправ слід розглянути спеціально статті, присвячені роботі з синонімами в стилістичному аспекті.

У працях методистів неодноразово зустрічаються вказівки на необхідність подібної роботи. «Стиль вимагає особливого відбору слів не тільки за ознаками їх граматичної правильності, а й за ознаками адекватності виражається думки. Це досягається, наприклад, шляхом добору з ряду синонімів такого, який точніше передає думку ...» [12, с.224].

П.О.Афанасьєв говорить також про важливість при роботі над синонімами вчити не стільки знаходити схожість, скільки відмінність у відтінках значення у вживанні синонімів [12, с.229]. На думку автора, слід вчити школярів вибирати в своїй промові слова з ряду синонімів, які більш підходять до певного контексту мови [12, С.230].

Про значення роботи по підборі синонімів писали М.В.Ушаков і Н.Н.Прокоповіч [100; 34]. Кожен із синонімів, як вказував Н.Н.Прокоповіч, «... має своїм відтінком значення або відрізняється стилістичним забарвленням» [94, с.13). Саме тому важливим є аналіз текстів, наприклад з творів художньої літератури, який покаже учням, як використовуються синоніми в стилістичних цілях [56, с.28].

Таким чином, в методиці визначено такі види лексико-стилістичних вправ з синонімами, як вибір із синонімічного ряду відповідного синоніма, спостереження над стилістичними відтінками синонімів, аналіз текстів з точки зору стилістичного використання синонімів.

Якщо виділити всі наявні в даних роботах види вправ і розташувати їх у певній послідовності [від окремо взятих слів – до зв'язного тексту], то вийде наступний загальний перелік:

- 1) добір синонімів до наведених словами;
- 2) розташування синонімів за ступенем наростання ознаки;
- 3) знаходження в пропозиціях синонімів, пояснення різниці слова і його синоніма;
- 4) знаходження синонімів, визначення сфери вживання;
- 5) розподіл синонімів за групами в залежності від стилістичного забарвлення;
- 6) складання пропозицій з групами синонімічних слів;
- 7) виправлення пропозицій, заміна повторюваного слова синонімами;
- 8) вибір синонімів, найбільш доречних для вживання в даному контексті.

Як бачимо, даний тип словниково-стилістичних вправ розроблений в методичній літературі досить докладно.

На закінчення розглянемо проблему стилістичного аналізу як одного з прийомів словниково-стилістичної роботи з учнями, його етапи та методику проведення.

Багато методисти в ряду типів словниково-стилістичних вправ називають стилістичний аналіз, підкреслюючи надзвичайну важливість і корисність цієї роботи. Стилiстичний аналіз сприяє кращому розумінню учнями мовних явищ, розвитку їх мовного чуття, тобто, в кінцевому підсумку, більш досконалому володінню рідною мовою в різних її жанрах і стилях [100, с.72]. Робота над стилістичним аналізом тексту переслідує певну мету: допомогти учням краще усвідомити значення окремих мовних фактів в уже згадуваному тексті, а це в свою чергу створює певну базу для відбору мовних засобів при роботі над викладками і творами [100, с.73].

З цією метою тісно пов'язані завдання стилістичного аналізу:

- 1) загострити увагу учнів до фактів стилістичної забарвленості мовних засобів, синонімічного багатства російської мови, його виразним можливостям;

2) розвивати і вдосконалювати вміння і навички в практичному використанні всього багатства російської мови з урахуванням жанру і стилю мовлення, її змісту і цільової установки;

3) познайомити учнів зі стильовими нормами [46, с.83).

У ряді статей дано визначення стилістичного аналізу. Під стилістичним аналізом розуміється такий вид аналізу, в завдання якого входить оцінка вибору і вживання мовних засобів залежно від мети, змісту і характеру спілкування, тобто з точки зору комунікативної доцільності [46, с.73].

Стилістичний аналіз є складовою частиною мовного аналізу і передбачає з'ясування стилістичної ролі використовуваних в тексті засобів – їх доцільності й доречності, аналіз в доступній формі мовної норми і висвітлення фактів мови, що лежать за межами літературної мови, але використаних в літературному тексті [57, с.8]. У статті В.А.Мизиной дано визначення лексико-стилістичного аналізу тексту. Під ним автор розуміє «... роботу над значенням слова, над його лексичної сполучуваністю і стилістичної приналежністю» [86, с.61) .В процесі лексико стилістичного аналізу учні повинні вміти знаходити слово в тлумачному словнику, визначати його різні значення і встановлювати , яке саме значення воно має в даному тексті; визначати приналежність слова до семантичної групи, складати з ним словосполучення; вміти віднести як весь текст, так і окреме слово до певного стилю.

Деякі автори статей з даного питання не поділяють стилістичний і лексико-стилістичний аналіз тексту. Так, наприклад, А.В.Фетісова визначає наступні види стилістичного аналізу тексту:

1. Визначення в тексті слів зі стилістичним забарвленням, що вказує на приналежність тексту до якого-небудь функціонального стилю мови.

2. Визначення в тексті слів з емоційно-експресивного стилістичним забарвленням – підвищеної або зниженої – характерною для того чи іншого функціонального стилю.

3. Установлення шляхом мовних трансформацій смислового і образотворчої ролі стилістично забарвлених слів в контексті оцределеного стилю.

4. Установлення в тексті всіх мовних засобів, що виконують певну стилістичну завдання автора [35, с.59].

На наш погляд, все ж слід відокремлювати лексико-стилістичний аналіз, який є складовою частиною загального стилістичного аналізу, який проводиться в кілька етапів. Виділення етапів дається методистами по-різному в залежності від рівня оволодіння стилістичним аналізом, на якому знаходяться учні.

1. Первоначально увагу учнів має фіксуватися на одній стилістичній задачі. Наприклад, простежити за стилістичною функцією синонімів в окремих пропозиціях і зв'язковому тексті. Поступово частка самостійності учнів у виконанні завдань повинна збільшуватися.

2. Аналіз окремих текстів різних жанрів і стилів. Ця робота передбачає знайомство з основними стилями та стилістичної диференціацією мовних засобів [46, с.76]. Етапи такого стилістичного аналізу тексту визначені в статті Н.Е.Суліменко [28, с.68].

У сучасній методиці стилістики вирішено також питання про те, коли і в якій послідовності повинні учні опановувати стилістичним аналізом. У підручнику російської мови для 4 класу, за яким в даний час ведеться навчання, в спеціальних вправах представлений матеріал, за допомогою якого учні можуть опанувати стилістичним аналізом висловлювання. «Стилістичний розбір тексту можна проводити в такій послідовності: 1) мовна ситуація і завдання мови; 2) мовні засоби, характерні для даного стилю» [81, с.55].

У методичних вказівках до підручника 4 класу підкреслено, що вміння виробляти стилістичний аналіз на основі названих критеріїв «... формується протягом всього 4 роки навчання .Звичайно, обмеження [1) Де і з ким відбувається спілкування? 2) Для чого використовується текст? 3) Які мовні засоби застосовуються?] огрубляє стилістичний аналіз. Однак відчуття мови,

мовне чуття допомагає дітям правильно визначити стиль того чи іншого висловлювання, а запропоновані ознаки стилів перетворюють цю оцінку з несвідомої в свідому «[81, с.56].

Таким чином, починаючи з 4 класу, учні послідовно опановують навиком стилістичного аналізу у всій повноті.

У зв'язку зі стилістичним аналізом необхідно розглянути питання про вибір текстів. Треба пошити про те, що в тексті можуть бути використані мовні засоби різних стилів, тому для аналізу доцільно підбирати тексти з чітко вираженими стилістичними ознаками. Доречно іноді знайомити учнів з явищем різностильові, але обов'язково при цьому акцентувати увагу на тому, з якою метою в тексті використовуються елементи іншого стилю. Методисти рекомендують використовувати в якості зразків розмовного стилю діалоги, уривки з листів, монологи розмовного стилю з досліджуваних художніх творів, але так як в них використовується стилізована розмовна мова, потрібно підкреслити, що розмовний стиль в художньому творі служить для створення образності.

Приклади текстів публіцистичного стилю можна знайти в журналах, газетах, наукового – в підручниках, науково-популярній літературі, літературі з мовознавства та літературознавства [85, с.68].

Доречно використовувати для стилістичного аналізу тексти, об'єднані спільною темою, але які відносяться до різних стилів, як пропонує О.В.Канарская [61, с.91-92).

Стилістичний аналіз тексту займає певне місце в підготовці учнів до викладу і творів на уроках розвитку мовлення. Велика роль тут відводиться лексико-стилістичному аналізу. Методисти пропонують різні види робіт, наприклад:

- а) порівняльний аналіз редакцій одного і того ж твору;
- б) вправи в аналізі синонімічних рядів, використаних в тексті [10, с.16-17];
- в) аналіз засобів художньої виразності, використаних в тексті;
- г) робота над стилістичною роллю слів;

д] робота над смисловими, стилістичними і контекстуальними синонімами [50, с.107-119].

Лексико-стилістичний аналіз тексту – один з типів словниково-стилістичних вправ та складова частина стилістичного аналізу тексту. Крім того, він є необхідним елементом в підготовчій роботі над викладками і творами. Як випливає з розглянутих в огляді методичних робіт, в загальній системі словниково-стилістичної роботи в школі лексико-стилістичному аналізу відведено значне місце.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасної лінгвістичної літератури з проблеми дослідження дозволив виокремити з кола проблем лексичної стилістики ті, які повинні лягти в основу роботи по стилістиці слова в школі. Вибір проблеми стилістичного забарвлення слова, стилістичної диференціації лексики і багатозначності в її стилістичному аспекті зумовило необхідність аналізу ряду лінгвістичних понять. Таким чином, в якості лінгвістичних основ методики словниково-стилістичної роботи обрані наступні положення:

1. Стилiстiческа́ забарвлення слова розглядається як його здатність нести непередметні стилістичну інформацію.

2. На підставі сучасних класифікацій предметом словниково-стилістичної роботи обрано функціонально-забарвлена лексика. На підставі цього:

а) був зроблений вибір системи стилістичної диференціації лексики (стилістично нейтральна – книжкова – розмовна) і відповідних стилістичних позначок (нульова, книж., розм.);

б) прийнята точка зору лінгвістів, що виділяють в складі книжкової лексики слова, які є виключно або в основному приналежністю наукового, офіційно-ділового або публіцистичного стилів.

3. Категорія синонимичности розглядається як основа словниково-стилістичної роботи.

4. Прізнана необхідність дотримуватися класифікації лексичних синонімів, що включає в себе три групи: семантичні, стилістичні та семантико-стилістичні синоніми.

Методистами сформульовані типи словниково-стилістичних вправ, більш детально розроблені окремі види вправ зі стилістично забарвленими синонімами. Зроблено спробу визначити послідовність словниково-стилістичних вправ – від спостереження за окремим мовним явищем до вживання його в контексті.

Таким чином, аналіз методичної літератури з проблеми повністю підтверджує актуальність обраної теми дослідження, необхідність створення методики словниково-стилістичної роботи в зв'язку з розвитком мовлення учнів. Запропонована методика ґрунтується на досягненнях сучасної лінгвістики, методики, дидактики і психології.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ І МЕТОДИКА СЛОВАРНО-СТИЛІСТИЧНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ

З опорою на отримані матеріали була розроблена експериментальна методика словниково-стилістичної роботи. Були визначені наступні завдання дослідної роботи:

а) повідомлення учням 4-6 класів певного кола відомостей по лексичної стилістиці;

б) показ ролі стилістично забарвлених слів і мови;

в) формування в учнів 4-6 класів умінь бачити стилістично забарвлену лексику в контексті і поза контекстом, аналізувати її вживання в авторському тексті, підбирати стилістичні та семантико-стилістичні синоніми, відбирати найбільш доречні з них і вживати в мові відповідно до її стилістичними завданнями, а також удосконалювати написане в лексико-стилістичному плані.

Для досягнення поставлених цілей потрібно було вирішити наступні проблеми:

1) визначити обсяг теоретичних відомостей по лексичної стилістиці, з якими слід познайомити учнів, розподілити їх за класами і продумати послідовності їх вивчення;

2) знайти найбільш ефективні шляхи сполучення теоретичних відомостей учням, не виділяючи для цього спеціальних уроків;

3) виявити основні типи словниково-стилістичних вправ, представити їх в системі;

4) знайти шляхи органічного включення теоретичних відомостей і вправ по лексичної стилістиці в сформовану на цей момент в середній школі систему роботи з розвитку мовлення учнів 4-6 класів.

2.1. Програма експериментального навчання

Словниково-стилістична робота передбачає вивчення теоретичного матеріалу по лексичній стилістиці і його подальше закріплення і засвоєння учнями в процесі виконання ряду вправ і завдань на уроках розвитку мовлення.

На підставі аналізу лінгвістичної та методичної літератури, а також даних констатуючого експерименту було визначено наступне коло понять, включених в програму досвідченого навчання:

- 1) стилістична забарвлення слова;
- 2) стилістично забарвлені синоніми;
- 3) стилістично нейтральні, розмовні і книжкові слова;
- 4) лексика наукового, офіційно-ділового та публіцистичного стилів;
- 5) «поетична» лексика;
- 6) стилістична позначка, [нульова, розм., книж.].

При відборі теоретичних відомостей враховувалися такі фактори:

- а) доступність для учнів 4-6 класів пропонованого лінгвістичного матеріалу;
- б) відповідність його науковим положенням про стилістичну диференціації лексики сучасної російської літературної мови та особливості її вживання;
- в) обмеженість у часі та специфіка уроків розвитку мовлення;
- г) ті вимоги, які виникають у зв'язку з цим до дидактичного матеріалу [його стилістична яскравість і наочність, доступність для учнів].

З урахуванням усього викладеного нами була розроблена програма дослідного навчання. Програма включає в себе перелік понять і умінь відповідно до тем уроків розвитку мовлення.

Матеріал розташований таким чином, що вводиться або закріплюється поняття органічно пов'язане з темою уроку. У 5 і 6 класах передбачається як знайомство з новими поняттями, так і послідовне поглиблення понять, вивчених в 4 класі.

2.2. Загальна характеристика методики експериментального навчання

Особливості пропонованої методики словниково-стилістичної роботи полягають у наступному. Система роботи над лексико-стилістичними поняттями будується за лінійно-ступінчастим принципом: знайомство зі стилістично забарвленими синонімами, стилістично нейтральними, розмовними словами і позначками нульовий і «розм.» проводиться в 4 класі. У 5 класі паралельно з закріпленням названих понять учні знайомляться з книжковою лексикою офіційно-ділового стилю, «поетичними» словами і позначкою «книж.», В 6 класі – з книжковою лексикою публіцистичного стилю і в її складі – з урочистою лексикою.

Словниково-стилістична робота здійснюється на уроках розвитку мовлення, а також на окремих уроках по лексиці і стилістиці, що входять в рамки програми, що виключає додаткове навантаження на учнів.

Для проведення дослідного навчання було вирішено використовувати уроки розвитку мовлення, присвячених роботі над викладом і твором оповідного характеру. Вибір даного виду письмових робіт з розвитку мовлення визначається наступним. Робота над викладом і твором-оповіданням дозволяє дати учням 4-6 класів уявлення про своєрідність розмовної лексики, показати її відмінність від стилістично нейтральної, особливості вживання в мові. Поступово учні переходять від ознайомлення з розмовною лексикою і роботи за зразком до самостійного відбору і вживання даної лексики в зв'язкових текстах [творах]. Глибоке ознайомлення з розмовною лексикою, неодноразово закріплене практично, дає можливість учням на її тлі краще засвоїти особливості книжкової лексики офіційно-ділового стилю [5 клас] і публіцистичного стилю [6 клас].

Словниково-стилістична робота спрямована на формування стилістичних умінь. Оскільки найбільш важливим серед них є вміння створювати текст певної стилістичної приналежності, саме на його вироблення робиться основний упор.

В основу словниково-стилістичної роботи нами покладені загальні методи роботи по стилістиці:

а) повідомлення знань учителем,

б) спостереження над особливостями використання в мовленні стилістично забарвленої лексики,

в) бесіда,

г) самостійна робота учнів. Крім того, нами використані наступні прийоми словниково-стилістичної роботи: прийом підбору синонімічних варіантів, зіставлення, лексико-стилістичний аналіз тексту, стилістичний експеримент, стилістичне конструювання, стилістичні етюди, диктант з творчим завданням стилістичного характеру, редагування.

Основним засобом засвоєння понять і формування словниково-стилістичних умінь є спеціальні вправи і завдання. Система словниково-стилістичних вправ будується відповідно до двох групами стилістичних умінь – вміннями, пов'язаними з засвоєнням стилістично забарвленої лексики і оволодінням стилістично диференційованої зв'язною мовою.

Під системою вправ ми, слідом за Н.І.Гез, будемо розуміти «організацію взаємопов'язаних дій» розташованих в порядку наростання мовних і операційних труднощів, з урахуванням послідовності становлення мовних умінь і навичок і характеру реально існуючих актів мови [46, с.32].

2.3. Повідомлення знань про стилістику слова

У 4 класі в процесі вивчення теми «Лексика» на спеціальному уроці [з годинника на розвиток мови] вводиться поняття стилістичного забарвлення слова. Учні знайомляться зі стилістично нейтральними і стилістично забарвленими словами. Вводиться зазначене поняття послідовно:

а) в процесі підготовчої бесіди про стилях мови і особливості їх використання,

б) повідомлення учителем відомостей про дві великі групи лексики російської мови – нейтральної [вживається однаково в усіх стилях] і

стилістично забарвленої [вживається тільки в певних стилях мови]. В якості ілюстративного матеріалу використовується текст:

« – Не лезь к ней, – поддразнил Гейка Колю, – а то она тебя поколотит.

- Меня? – Коля обиделся. – У нее что? Когти? А у меня – мускулатура.

Вот ... ручная, ножная.

- Она тебя поколотит вместе с ручной и ножной...» [А.П.Гайдар «Тимур и его команда»].

Далі виконується ряд вправ:

1. [усно]: В даному ряду слів назвіть нейтральні слова і слова, що мають стилістичне забарвлення.

Ухитриться, ложь, смотреть, вранье, суметь, глазеть, вещи, середка, пожитки, середина.

2. [усно]: В тексті вкажіть слова, що мають стилістичне забарвлення.

«- Это ребяташки по чужим садам озоруют, – объяснила Ольге молочница... – Я, дорогая, сына в армию проводила... Ну, к вечеру, как положено, взгрустнулось, всплакнула. А ночью просыпаюсь и чудится мне, что по двору шныряет кто-то, шмыгает» [А.П.Гайдар].

На наступному етапі уроку вчитель знайомить учнів з особливостями вживання стилістично забарвлених слів, з поняттям доречності-недоречності їх використання. Наводимо варіант тексту для аналізу:

«Дождик кончился, ветер разорвал тучи, и на голубом, словно умытом, небе засияло солнышко. Под его лучами на листьях, на траве и цветах засверкали атмосферные осадки».

Після закінчення роботи з текстом виконуються вправи:

1. Які з вказаних слів вжили б у розмовній мові [наприклад, в звичайній розмові з одним]. Випишіть ці слова.

Прочитал, проглотил, пробежал глазами; происходит, творится, зачинщик, заводила, немного, чуть-чуть, капельку.

1. [усно] Подумайте, в якій ситуації можна вжити такі стилістично забарвлені слова:зубрить, уплетать, клянчить, задаваться.

Урок завершується узагальнюючою бесідою і словом вчителя, на закінчення якого формулюється перспективна мета уроків розвитку мовлення: навчитися володіти своєю мовою, зробити її по-справжньому гарною, правильною, багатого. Щоб цього досягти, потрібно вміти відбирати нейтральні і стилістично забарвлені слова, вживати їх в залежності від ситуації, цілей і завдань мови.

Учитель може використовувати слова Т. Готье, наведені в книзі Нори Галь «Слово живе і мертво»: «Я кидаю мої фрази на повітря, як кішок, і впевнений, що вони впадуть на ноги. Це дуже просто, якщо знати закони своєї мови» .

У зв'язку з вивченням синонімів учні знайомляться з нейтральними і стилістично забарвленими синонімами, розмовною лексикою, позначками нульовий і «розм». Пропонується наступна послідовність роботи над новими лексико-стилістичними поняттями:

1. Вводная бесіда з питань:

а) Що таке синоніми, які їхні основні признакаі?

б) Для чого потрібні в мові синоніми, якщо вони позначають одне і те ж?

Учитель акцентує увагу учнів на тому, що синоніми означають одне і те ж, але по-різному. Саме про їх відмінності один від одного піде мова далі.

2. Знакомство з трьома групами синонімів.

а) Робота над лексикою тексту:

«Опять я в деревне. Хожу на охоту,

Пишу мои вирши-живется легко.

Вчера, утомленный ходьбой по болоту,

Забрел я в сарай и заснул глубоко».

[Н.А .Некрасов)

Учитель звертає увагу учнів на дієслово «забрёл». Учащиеся подбирают к данному глаголу синонимы [зашел, завернул]», дають тлумачення його лексичного значення [«зашел случайно», «зашел усталый, медленно»], потім відповідають на питання, чим відрізняються один від одного синоніми «зашел» і «забрел». На підставі відповідей учнів вчитель робить висновок: синоніми можуть відрізнятися один від одного і відтінками лексичного значення, і

вживанням у мові [дієслово забрел доречний в розмовній мові, може бути використаний в художньому стилі, його синонім зашел – стилістично нейтральний].

Наводяться інші приклади синонімів цієї групи: есть и уплетать ; учить и зубрить тощо.

б) Повідомлення учителем відомостей про інші групи синонімів. Матеріал для спостереження:идти і шагать [Відрізняються відтінком лексичного значення],множество і уйма ; гордиться і задаваться [Відрізняється тільки сферою вживання].

3. Вправи на первинне закріплення:

а) Визначте, до якої з трьох груп відносяться синоніми:Шалить – бедокурить (3) ; мальчик – паренек (3) ; читать – проглядывать (1) ; друг – приятель (2).

б) Підберіть синонім до кожного з даних слів і спробуйте визначити, чим відрізняються синоніми один від одного.

Глазеть – [смотреть,1) ; клянчить – [просить,1) ; бесплатно- [задаром,3).

4. Введення поняття розмовна лексика.

Текст для спостереження:

«- Я иду, вижу – старуха девчонку колотит. Я кричу: «Тетенька, бить не по закону!». Она говорит: «Коза пропала. Ах, будь ты проклята!». «Да куда же она пропала?». «- А вон там, в овраге за перелеском, обгрызла мочалу и провалилась, как будто ее волки съели!» [А .П .Гайдар].

Питання до учнів:

1.Найдіте в тексті синоніми, [бить – колотить, пропала – провалилась].

2.Подумайте, чим відрізняються синоніми один від одного.

3.Назовите нейтральні і стилістично забарвлені синоніми. В якому стилі можуть вживатися стилістично забарвлені слова?

Робота з текстом закінчується повідомленням вчителя про те, що стилістично забарвлені слова, які вживаються тільки або переважно в розмовній мові, називаються розмовними словами. Розмовні слова, можуть

також використовуватися в художньому стилі [діалог, розмовна мова героїв). Існують і інші групи стилістично забарвлених слів, з якими учні познайомляться пізніше.

4. Вправи на закріплення:

а) З даних слів випишіть в перший стовпчик нейтральні синоніми, а в другій – розмовні.

Зразок: нейтральні розмовні

упасть шлепнуться

Содрать-снять, войти-вломиться, суметь-ухитриться, заядлый- страстный, смекалистый-сообразительный;

б) Вправа «четвертый зайвий»: з даних рядів слів приберіть «четверте зайве» слово, яке не підходить по стилістичному забарвленню. зразок:

нейтр. , Нейтр. розм. нейтр.

упасть,согревать, разглагольствовать, подчеркивать

Швырять, будить, высказывать, важничать Боятся, говорить, сердиться, бултыхаться;

в) До даних нейтральним словами підберіть синоніми, що мають розмовну забарвлення:зоркий [глазастый], устал [выдохся, измотался] , убежать [удирать];

г) До слів з розмовної забарвленням підберіть нейтральні синоніми, вкажіть, чим відрізняються синоніми один від одного:буркнуть, колесить, потасовка, мудреный.

Закріплення отриманих відомостей і знайомство учнів 4 класу зі стилістично нейтральними і розмовними синонімами відбувається на наступному уроці в процесі підготовки до твору-розповіді «Один з вдало проведених днів». Проводити цю підготовку доцільно наступним чином:

а) учням слід запропонувати одну загальну тему. Краще, якщо це буде розповідь про який-небудь вдало проведений захід в класі [ранок, концерт і т.п.];

б) в процесі підготовки потрібно сформулювати завдання і визначити мовну ситуацію, а на основі цього – і стиль твору;

в) спільними зусиллями відібрати із запропонованих учителем синонімічних рядів відповідну лексику [нейтральну і розмовну];

г) запропонувати учням конструювання пропозицій у цій початку. Наведемо один з можливих варіантів підготовчої роботи, використаний під час експериментального навчання.

Учням було запропоновано написати про концерт, який вони всім класом підготували для першокласників. Тема твору – «Концерт вийшов на славу!». Після визначення завдання твору, ситуації, стилю, в якому буде написано твір, і складання плану учні виконують наступні вправи.

1) Вибір з даних рядів синонімів нейтральної та розмовної лексики, найбільш доречною з точки зору стилю і конкретного змісту роботи.

1.Зачинщик,запевала [разг.] ; громоздить, наваливать[разг.] ;

вычислить, отчистить, вылизать [разг.] ; выпадать, выскакивать, вылетать[разг.] ; выдумать, придумать, надумать [разг.] ; возражать, спорить; вовлекать, привлекать, втягивать [разг.]; вместиться, поместиться, влезть[разг.] , втиснуться [разг.] ; бегать, носиться [разг.].

2.Смешно, забавно, уморительно [разг.] ; девочки, девчонки [разг.] ; мальчики, мальчишки [разг.] ; волноваться, разволноваться [разг.] ; распоряжаться, командовать [разг.] ; возгордиться, загордиться [разг.], заважничать [разг.]; наизусть, назубок [разг.]; прочитать, продекламировать; организовать, создать, сбить [разг.], сколотить [разг.] ; смеяться, хохотать [хихикать] [разг.], фыркать [разг.], составить, сочинить; проворно, шустро [разг.]; достоинство, плюс [разг.].

3.Кричать,орать,[разг.], галдеть [разг.] ; давать, вручать, совать [разг.]; сфотографировать, щелкнуть [разг.] ; изобретательность, выдумка [разг.] ; уставать, изматываться [разг.], выдыхаться [разг.].

2. Конструювання пропозицій у цій початку [для вступу] з подальшим обговоренням. Робота виконується за варіантами:

а) В этот день всему нашему 4-А пришлось потрудиться, еще бы:...

б) Очень здорово было...

в) Все волновались в этот день...

г) Будет, что рассказать...

д) Наверное, наши первоклашки надолго запомнят...

На уроці, присвяченому аналізу і виправлення помилок в змісті і мовному оформленні твори «Як я злякався», учні знайомляться з таким явищем, як стилістичне відмінність значень багатозначного слова. Це знайомство проводиться на матеріалі вправ. Послідовність роботи на даному уроці пропонувалася наступна:

1. Підготовительний вправи. Аналіз текстів і пропозицій з невиправданим вживанням стилістично забарвлених слів.

- а) Текст 1. «Біжать двоє мальчичек років по 10-12, поспішають в кіно. На бігу один запитує:

- А билеты я тебе вручил?

И другой, пыхтя, отвечает:

- Вручил, вручил». [44, с .5].

Запитання і завдання до тексту:

1) Знайдіть помилку в вживань стилістично забарвлених слів.

2) Чому в розмовному стилі недоречним є використання слова «вручил».

Підберіть синоніми до цього дієслова. Який з них буде Доречнішим в діалозі? [Дать, отдать, передать].

3) Подумайте, що можна вручити. Який відтінок є у цього слова [відтінок урочистості, значущості цієї події].

4) Прочитайте діалог в виправленому вигляді.

б) Знайдіть в цих пропозиціях стилістично забарвлені слова, вживання яких недоречно. Усно виправте помилки шляхом підбору відповідного синоніма.

1) Киноклуб «Любители кино» собирался один раз в неделю. Эти сборища проходили в актовом зале.

2) Обе команды вышли в полуфинал соревнований на приз клуба «Кожаный мяч», но в следующем матче «Вымпел» проиграл и вылетел из соревнований.

3) В этом году все ученики 4-6 решили стать членами «Общества охраны природы». На школьном сборе первое звено предложило сколотить группу «Зеленый патруль».

Після того, як робота над вправою закінчена, вчитель на матеріалі даних пропозицій знайомить учнів з новим для них поняттям – стилістичними відмінностями окремих значень багатозначних слів, звернувши їхню увагу на багатозначні дієслова «вылететь» и «сколотить». Учні називають значення даних слів і складають з ними словосполучення.

Вылететь – 1) покинуть [о птице] – прямое; 2) отправиться в полет [о самолете] – прямое; 3) быть исключенным, выбыть – переносное .

Сколотить – 1) сбить что-либо с помощью молотка и гвоздей – прямое; 2) создать, организовать – переносное.

Учні за допомогою вчителя звертають увагу на те, що в прямому значенні слова є стилістично нейтральними, а в переносному набувають розмовну забарвлення. На закінчення бесіди вчитель узагальнює отримані учнями відомості про новий властивості багатозначних слів.

2. Робота над лексичними помилками, допущеними учнями в творі «Як я злякався».

Учитель заздалегідь відбирає з учнівських робіт пропозиції з невдало вжитими словами. Проводиться їх колективне обговорення і виправлення. Як зразок учитель наводить приклади вдалого використання стилістично забарвлених слів з творів учнів.

3. Взаємное письмове рецензування творів.

Учні пишуть рецензію на твір товариша по плану, запропонованого вчителем. Оскільки це фактично перша спроба самостійного письмового рецензування, учні аналізують твір, перевірене і оцінене вчителем.

Таким чином, введення нових понять органічно поєднується з темою і матеріалом уроків, проводиться в процесі підготовки до письмових робіт з розвитку мовлення.

Закріплення введених лексико-стилістичних понять послідовно відбувається на уроках розвитку мовлення в 4 класі і потім триває в 5 і 6 класах. Одночасно з цим в 5 класі вводиться ряд нових понять.

На уроці, присвяченому повторенню вивченого про стилі мовлення і знайомству з офіційно-діловим стилем, вводиться поняття книжкової лексики і слів офіційно-ділового стилю як її різновиди.

На початку уроку проводиться бесіда з учнями про основні відмінності стилів мови один від одного. Узагальнюючи сказане, вчитель підкреслює, що стиль – це ті ознаки тексту, які відрізняють, наприклад, розмовну мову від наукової або художню від наукової і т.д. ; одним з найбільш яскравих ознак стилю є вживання особливої лексики, притаманної саме цьому стилю.

Теоретичні відомості про стилістику слова, отримані в 4 класі, учні згадують в процесі бесіди з питань і виконання завдання:

1) Як називаються слова, які можна вживати не у всіх, а тільки в певних стилях мови?

2) Як називаються слова, однаково вживаються в усіх стилях мови?

3) Над якими стилістично забарвленими словами ми багато працювали в 4 класі, готуючись до творів-розповідей?

4) В 4 класі ми говорили про те, що багато стилістично нейтральні слова мають розмовні синоніми. Спробуйте назвати кілька синонімів до дієслова «убежать» і визначити їх стилістичне забарвлення. В якій ситуації ви скористаєтесь розмовні синоніми?

5) Згадайте, що ми говорили про словах типу «драпануть», «улепетувать».

На закінчення бесіди вчитель робить висновок про необхідність відбору відповідної стилістично забарвленої лексики в залежності від ситуації, змісту, цілей і завдань висловлювання і знайомить учнів з перспективною метою ряду

уроків розвитку мовлення в 5 класі: продовжити роботу з формування вміння володіти стилістично диференційованою зв'язною мовою.

Далі вчитель знайомити учнів з новим для них стилем мови – офіційно-діловим. На наш погляд, доцільно провести це ознайомлення шляхом зіставлення двох текстів:

Текст 1. Товарищи учащиеся 5-6 классов! Ввиду проведения мною завтра, 20 сентября, контрольной работы по алгебре вам надлежит явиться на урок, имея при себе тетрадь для контрольных работ.

Текст 2. Тов.жильцы!

Ввиду централизованного проведения профилактического осмотра газовых плит вам надлежит находиться дома 15 сентября, в субботу, с 14 до 19 часов.

Администрация ЖЭК-8

Питання для бесіди за текстами:

1) Що б ви сказали, якби ваш учитель математики в кінці одного з уроків звернувся до вас з такими словами (текст № 1)? На що схожий цей текст? Як про це ж можна сказати інакше?

2) Чи є щось для вас незвичне в тексті 2 з точки зору його побудови і мови? Чому?

Після закінчення роботи з текстами учні на матеріалі підручника з'ясовують основні особливості офіційно-ділового стилю мови і область його застосування.

Наступний етап уроку відводиться знайомству з лексикою офіційно-ділового стилю. Учні звертаються ще раз до тексту № 2 і намагаються змінити його, надати більш невимушений характер. В результаті цієї роботи на дошці записуються ті слова і звороти, які були замінені: ввиду того, что, централизованная, надлежит. Учитель повідомляє, що це особливі слова офіційно-ділового стилю, які є стилістично забарвленими і відносяться до другої великої групи стилістично забарвленої лексики – книжковим словами.

Отримані відомості закріплюються в процесі виконання наступних вправ.

1. Серед даних слів-синонімів назвіть книжкові слова, що їх вживають в офіційно-діловому стилі.

Советовать – рекомендовать

Не разрешается – воспрещается

Приезжать – прибывать

Терять – утрачивать

Вкажіть, чим відрізняються синоніми один від одного [відтінками значення, вживанням в мові, тим і іншим одночасно].

1. До даних книжковим словами підберіть і запишіть нейтральні синоніми. Безотлагательно – [сейчас же, немедленно] ; оповещать – [сообщать] ; близлежащий – [соседний].

2. В яких ситуаціях ви б вжили слова-синоніми: Просить – ходатайствовать – клянуть. Поясніть причину вибору.

Основні відомості про офіційно-діловому стилі, отримані учнями в процесі уроку [матеріал для узагальнення вчителя]:

1) завдання мови – офіційне спілкування громадян з установами, установ один з одним,

2) види текстів ділового стилю: державні документи [закони, укази, статuti], ділові папери [автобіографія], заява .Довідка, протокол, оголошення та ін.] Переважна форма – письмова,

3) вимога граничної точності викладу,

4) лексика:

а) стилістично нейтральна,

б) книжкова, [спеціально слова, наприклад, юридичні; книжкова лексика офіційно-ділового стилю];

в) вживання розмовної лексики не допускається.

На уроці ознайомлення з загальноновживаними словами доцільно внести уточнення, щоб уникнути в подальшому змішання понять загальноновживані і нейтральні слова. Після пояснення нового матеріалу вчитель відзначає, що серед загальноновживаних, слів є і стилістично нейтральні, і розмовні, і книжкові.

Далі, при вивченні теми «Професійні слова», слід вказати, що спеціальні терміни, що відносяться до різних галузей науки, техніки, культури, – це ще одна група книжкових слів.

На заключному етапі уроку, присвяченого ознайомленню з застарілими словами, вчитель повідомляє, що серед застарілих слів є такі, які активно вживалися в поетичному мовленні – в віршах поетів ХІХ століття. Ці слова зрозумілі нам, але ми не вживаємо їх у своїй промові.

Учні виконують ряд вправ, в процесі яких вони знайомляться з «поетичною» лексикою.

1. Знаходження даних слів в текстах.

а) «Царь с царицею простился, в путь-дорогу снарядился, и царица у окна Села ждатель его одна. Ждет-пождет с утра до ночи, Смотрит в поле – Инда очи разболелись гляючи С белой зорьки до ночи»

[О.С.Пушкін]

б) «Там лес и дол видений полны, Там о заре прихлынут волны На брег песчаный и пустой – И тридцать витязей прекрасных Чредой из вод выходят ясных, И с ними дядька их морской...»

[О.С.Пушкін]

в) «Гроб разбился, дева вдруг Ожила, глядит вокруг Изумленными глазами...»

[О.С.Пушкін]

2. Підбір синонімів до знайденим словами. Учитель звертає увагу учнів на те, що «поетичні» слова надають мови піднесений, іноді навіть урочистий характер, повідомляє, що ці слова – також різновид книжкової лексики [додаток вноситься в таблицю].

3. Знакомство з вживанням «поетичних» слів в сучасній мові. Учитель повідомляє, що в мові сучасних людей іноді вживаються «поетичні» слова:

а) якщо потрібно надати мові особливу урочистість, піднесеність, висловити своє ставлення до чого-небудь, наприклад: «Отчий дом – священне місце для кожної людини». Можна було б використовувати нейтральний

синонім – «родительский дом», але застаріле, «поетичне» слово надає всього речення зовсім інший характер і зміст.

б) Якщо, навпаки, потрібно надати мові жартівливий, комічний характер, наприклад: Я опять получил сегодня двойку, и меня в который раз прорабатывали на перемене наши девчонки, потчевали советами: занимайся, соблюдай режим дня...»

4.Вправи, спрямовані на закріплення отриманих знань:

а) Підкресліть серед зазначених слів «поетичні» слова. Борец, клик, воитель, охладельй, голос, уста, равнодушный, чертог, губы, дворец.

б) До кожного з підкреслених в попередній вправі «поетичних» слів знайдіть нейтральний синонім, який є в сучасній мові (синоніми виберіть з переліку слів у вправі а).

в) Який з двох даних синонімів ви використовуєте, щоб надати пропозиції комічний характер.

Синоніми: вотще, напрасно.

Как ни старался наш двоечник Димка списать задачку на контрольной, но, увы, все было...

- Отвечать – ответствовать.

Когда я, наконец, доплелся домой после хоккейного матча «двор на двор», было полодиннадцатого вечера. Папа сдвинул очки на лоб и насмешливо – строго спросил: «Ну, [отвечай, ответствуй], сын мой, где же ты болтался все это время?!».

- Подумайте, за рахунок чого мова набуває комічний характер. [Поеднання «поетичних» слів і слів розмовної забарвлення].

На наступних уроках розвитку мовлення в процесі підготовки до твору-розповіді, учитель використовує книжкову лексику, з якою познайомилися учні, щоб яскравіше відтінити своєрідність розмовних слів, особливості їх вживання.

У 6 класі на уроках розвитку мовлення послідовно проводиться закріплення лексико-стилістичних понять, вивчених в 4-5 класах, а також

введення поняття книжкової лексики публіцистичного стилю і знайомство з побудовою словникової статті в словнику синонімів. На уроці повторення вивченого про стилі мовлення, після роботи з матеріалу підручника, проводиться бесіда з елементами самостійної роботи учнів, в процесі бесіди учні повторюють основні групи стилістично забарвленої лексики, ті лексико-стилістичні поняття, з якими вони познайомилися в 4-5 класах. Питання і завдання для учнів:

1) Перед вами кілька багатозначних слів: расплатиться, делать, минус, мотив. У прямому своєму значенні ці слова стилістично нейтральні, а в переносному набувають стилістичне забарвлення. Складіть і запишіть речення з різними значеннями цих слів. Вкажіть, в яких стилях мови доречно вживати ці пропозиції. Зробіть висновок.

2) Які групи стилістично забарвлених слів ми повторили? Назвіть відомі вам групи книжних слів.

3) Прочитайте текст. Які слова в ньому порушують єдність стилю? Чому? Зробіть висновок про особливості вживання стилістично забарвленої лексики:

«Многоуважаемая, дорогая, милая Люся! Так как ввиду того, что теперь переворот царского режима, то все равны и свободны. Баринов и господ больше нет, и никто никакого полного права не имеет меня оскорблять с елки по шеям...

А я за вами очень скучаю, Люсенька, золотая...И на каток не хожу, потому что не хочу, а не потому вовсе, что, как Лизарский говорит: это оттого, что смотреть обидно, как я с Люськой катаюсь. Съел, говорит, гриб? Видал миндал? Ну и пусть бреш...[зачеркнуто] лжет. Вовсе и не завидно, ни капельки...»

Після аналізу лексики тексту учні роблять висновок про те, що поєднання розмовної і книжкової лексики в тексті розмовного стилю створює комічний ефект.

Далі слід знайомство учнів з публіцистичним стилем, його основним завданням, областями вживання. Наступний фрагмент уроку, який знайомить

учнів з деякими особливостями книжкової лексики публіцистичного стилю, завершує цю роботу.

Учитель повідомляє про те, що публіцистичний стиль так само, як і інші стилі, відрізняється особливим вживанням стилістично забарвленої лексики. Оскільки завдання публіцистичного стилю-вплив на читача або слухача, на його розум і почуття, в текстах цього стилю часто використовуються слова піднятою, урочистій забарвлення. Ці слова – ще один різновид книжкової лексики. Далі учням пропонується в даному тексті знайти книжкові слова, що додають всьому тексту урочистий, піднесений характер.

Учитель звертає увагу учнів на вживання суспільно-політичного терміна, а також на те, що в замітці зустрічаються слова в переносному значенні.

На закінчення робиться висновок про те, що в публіцистичному стилі використовується наступна лексика:

- 1) стилістично нейтральна,
- 2) книжкова, в тому числі слова високою, урочистій забарвлення,
- 3) слова в переносному значенні,
- 4) слова розмовної забарвлення можуть вживатися з певною метою .

Потім учні записують в зошитах узагальнюючу таблицю: Лексика російської мови з точки зору стилістичних властивостей.

Наведемо далі матеріал уроку, присвяченого роботі над публіцистичним твором «Люби і охороняй рідну природу». На наш погляд, цей урок дає можливість істотно поглибити первісне уявлення учнів про книжкову лексику публіцистичного стилю, познайомити учнів на конкретному матеріалі з побудовою словникової статті в словниках синонімів.

Пропонований матеріал використовується на уроці після роботи над змістом твору, його варіантами, жанром. Наводимо фрагмент даного уроку:

1.Беседа, в процесі якої уточнюється завдання твору: воно повинно бути написано в публіцистичному стилі, а саме:

а) основне завдання автора – впливати на читача, переконати його силою слова, що любити і охороняти природу необхідно;

б) потрібно використовувати, крім стилістично нейтральної, відповідну стилістично забарвлену лексику [книжкові слова урочистої, піднесеною забарвлення, в певних випадках – розмовну лексику], слова в переносному значенні].

2. Аналіз зразка.

Защищайте леса!

Леса являются величайшим источником вдохновения и здоровья. Это исполинские лаборатории...

Каждый из нас, конечно, помнит воздух после грозы. Он душист, свеж, полон озона. Так вот, в лесах как бы бушует невидимая и неслышная вечная гроза и расточает по земле потоки озонированного воздуха.

...Невозможно перечислить все бедствия, какие несет истребление лесов. Если бы вы знали о них, то у вас, должно быть, не поднялась бы рука даже на то, чтобы сломать для букета ветку цветущей липы.

В тех местах, где уничтожены леса, земля заболевает бесплодием и сухими язвами оврагов. Нет ничего безотраднее этого зрелища...

Запитання і завдання:

а) визначте основну задачу тексту;

б) які лексичні засоби публіцистичного стилю використовує автор?

в) знайдіть книжкові слова піднятою, урочистій забарвлення, підберіть до них синоніми. [Исполинские – огромные, гигантские; расточает – распространяет; бедствия – несчастья, беды; безотрадный -печальный, грустный; зрелище – картина, вид] ;

г) замініть книжкові слова в тексті стилістично нейтральними синонімами [усно] і прочитайте текст. Що змінилося? Зробіть висновок.

3.Отбор лексики для твори.

З даного учителем матеріалу учні відбирають лексику, найбільш доречну в кожному конкретному випадку. Учитель нагадує, що слова-синоніми можуть забезпечуватися в словниках спеціальною вказівкою на стилістичне забарвлення, тобто стилістичними позначками. Наводимо матеріал для вчителя,

з якого відбираються ті синонімічні ряди, які будуть пропонуватися учням. На цьому ж матеріалі учнів слід познайомити з побудовою словникової статті в словниках синонімів.

Неотделимый, неотъемлемый [книж.] ; думы, мысли, размышления, помыслы [книж.] ; наказание, кара, расплата, возмездие [книж.] ;

образец, эталон [книж.] ; назначение, предназначение [книж.]; миссия [книж.]; невидимый, скрытый, незримый [книж.] ; действительно, впрямь [разг.], воистину [книж.]; открыто, громко, во всеуслышание [книж.]; настолько, так, до того, столь [книж.]; назад, обратно, вспять [книж.]; бороться, вести борьбу, драться [разг.], воевать [разг.], ратовать [книж.] ; предсказывать, пророчить, предрекать [книж.] ; предотвратить, предупредить, отвести, отвратить [книж.] ; покушаться, замахиваться, посягать [книж.]; осмотреть, оглядеть, окинуть взглядом, обозреть [книж.]; создавать, творить, созидать [книж.] ; найти, обрести [книж.] ; доводы, соображения, аргументы [книж.].

4. Написання твору.

4.2. Формування словниково-стилістичних умінь

У процесі експериментального навчання на базі вводяться лексико-стилістичних понять йшло формування словниково-стилістичних умінь учнів. Закріплення понять проводилося послідовно в процесі виконання системи вправ і завдань на уроках розвитку мовлення, присвячених підготовці до викладу і творів розповідного характеру.

У відповідності зі специфікою уроків розвитку мовлення головна увага була приділена розвитку вміння будувати стилістично диференційовані зв'язні висловлювання. Назване вміння формувалося як на основі інших стилістичних умінь учнів, так і паралельно з подальшим їх формуванням.

Матеріал першого уроку в 4 класі, на якому вводилися основні лексико-стилістичні поняття, викладено в попередньому параграфі. На наступному уроці, присвяченому підготовці до викладу «Урочистий день», словниково-стилістична робота спрямована на формування вміння бачити стилістично

забарвлені слова і виробляти лексико-стилістичний аналіз тексту. Після роботи над змістом і визначення основної думки тексту «Урочистий день» зверталася увага учнів на те, що в тексті використовується переважно нейтральна лексика і кілька стилістично забарвлених. За допомогою вчителя четверокласники знаходять ці слова (выпятив грудь, ходил нараспашку). Далі пропонувалося провести експерименти: замінити дані слова близькими за змістом, але стилістично нейтральними (выставив вперед; ходил, расстегнув пальто) і відповісти на питання, з якою метою автори використовують стилістично забарвлені слова. Робиться колективний висновок про те, що таким чином автори тексту досягають поставленої мети: передати радісний стан хлопчика і т.д. Автори вжили стилістично забарвлені слова, так як вони відповідають завданню тексту більше, ніж нейтральні.

На наступному уроці фрагмент, присвячений словниково-стилістичної підготовці до твору-розповіді «Пам'ятний день», проводився після визначення завдання висловлювання [поділитися своїми думками, почуттями про пам'ятний день.

Після вступного слова вчителя про особливості розмовного стилю і його лексики проводиться лексико-стилістичний аналіз тексту твору на аналогічну тему. Варіант тексту для аналізу: Так получилось, что в начале учебного года оказалась я в детском санатории «Звездочка». Первое время очень скучала по дому, по школе.

И тут...Стали приходить ко мне письма, их собралась целая куча: от ребят – одноклассников, от нашей учительницы Валентины Петровны. А однажды принесли мне с почты посылку от класса – огромный ящик с яблоками. В письме ребята писали, что эти яблоки они собрали сами, а ящик сколотил дедушка одного из мальчиков. Друзья желали мне быстрого выздоровления и возвращения в класс.

Все в корпусе здорово удивились тогда посылке: «Ну и дети!» А я очень обрадовалась, и жизнь в санатории сразу пошла веселее .

Это был самый памятный день для меня. И дело не только в посылке. Так хорошо, что есть у меня целый класс друзей и самая лучшая учительница.

Питання до аналізу тексту:

1) Яке завдання ставила перед собою учениця – автор твору, впоралася вона з нею? Доведіть.

2) Яка лексика, в основному, використана в тексті, нейтральна або стилістично забарвлена? [Після відповідей учнів на запитання підкреслювалося, що переважання стилістично нейтральних слів не випадково: вони складають основну частину слів нашої мови, що нейтральну лексику можна вживати в мові завжди, в будь-якій ситуації].

3) Що дозволяє віднести текст до розмовного стилю? Які слова надають мови свободу, невимушеність? (Аналізуються вираження «и тут», «целая куча», учні замінюють їх близькими за змістом словами «и тогда», «много», «множество» ; стилістично забарвлений прислівник «здорово» [«очень», «сильно»). Робиться висновок про роль даних слів в тексті. Підкреслюється наступна думка: зовсім необов'язково вживати в творі багато стилістично забарвлених слів, важливо вибрати такі слова, які зроблять мова невимушеній, вільній і передадуть настрій автора, його ставлення до події.

Після закінчення роботи над твором учням пропонується дати усну відгук про твір сусіда по парті, використовуючи пам'ятку в підручнику. Ми пропонували учням більш розширений план відкликання:

1. Раскрыта чи в творі тема. Чи є відступу від теми, то, про що можна було не писати. Про що варто було б написати більше, повніше.

2. Яка основна думка твору, розкрита вона.

3. Чи вдало названо твір.

4. Яке завдання поставив перед собою автор. Чи відповідає стиль твору цьому завданні.

5. Що вам сподобалося і що не сподобалося в мові твору.

6. Употребил чи автор стилістично забарвлені слова, вдало або невдало їх використання.

На наступному уроці в процесі підготовки до твору-розповіді «Як я злякався» учні роблять спробу самостійно підготувати лексичний матеріал до твору і оцінити «лексичні заготовки», зроблені товаришем. Для того, щоб дана робота була більш ефективною, учням пропонувалося за кілька днів до уроку наступне домашнє завдання: познайомитися з вправою і підготувати матеріали до твору, а саме:

- 1) вирішити, про якому випадку будеш писати, згадати його подробиці [або написати про тому, що пропонується в підручнику;
- 2) визначити мету твору-розповіді і записати в зошит;
- 3) вирішити і записати, кому ви розказуєте про цей випадок і в якій ситуації;
- 4) Визначити і записати, в якому стилі буде твір;
- 5) підібрати синоніми до даних словами: зоркий [человек], сообразить, испугаться, отскочить, сообразительный, проворно, смело. Підкреслити синоніми, які ви виберете для своєї розповіді.

На початку уроку учні обмінюються зошитами і перевіряють виконання завдання, намагаються оцінити [усно] підібрані синоніми. Після опитування колективно обговорюються відповіді на всі питання домашнього завдання, проводиться аналіз синонімів.

Після закінчення даної роботи вчитель переходить до наступних етапів підготовки-обговорення плану, поясненням додаткового завдання [введення опису] і т.д. На заключному етапі уроку учні переходять до визначення стилістичних етюдів: пишуть вступ і 1-ю частину твору [до введення опису] в розмовному або художньому стилі. Потім проводиться вибіркоче читання і обговорення невдалих і найбільш вдалих варіантів. Твір закінчується будинку.

Робота, спрямована на формування вміння відбирати і аналізувати лексичний матеріал, який потім використовується в усному висловлюванні, триває на уроці підготовки усного оповідання від 1-го особи. Даний фрагмент уроку проводиться після читання завдання до вправи, визначення мети роботи

[усний, розповідь частини від 1 особи та бесіди за першими трьома питаннями завдання:

1. Определить початок і кінець розповіді.
2. Яка частина розповіді опущена?
3. Про що можна було б в неї розповісти?

Далі конкретизується мета роботи: підкреслюється, що для учнів важливо не тільки передати зміст, розповісти про випадок з хлопчиком, а й зберегти стиль розповіді. У процесі бесіди з'ясовується, що текст написаний в художньому стилі, крім того, в ньому використовуються елементи розмовного стилю, так як розповідь ведеться від імені хлопчика і автор передає особливості його мови. Виходячи з цього і потрібно будувати свою розповідь. Після закінчення бесіди учні виконують такі види робіт:

1. Вибір слів і підбір до них синонімів. Варіант записи на дошці:

Дієслова: бросать- кидать, швырять, пускать [разг.], запускать [разг.] ; наклониться, накрениваться; терять [равновесие] утрачивать, лишаться.

Прислівники: сильно – изо всех сил, что есть силы [разг.], что есть мочи [разг.], во всю силу [мочь] [разг.] ; метко – без промаха, точно.

Прикметники: насмешливая, ехидная, язвительная.

2. Отбор стилістично забарвлених і нейтральних слів, найбільш доречних в оповіданні. [Запускать, ехидная, наклоняться, терять равновесие, не рассчитывать, что есть силы].

3. Конструювання пропозицій.

Користуючись словами, відібраними і записаними в процесі роботи, учні усно складають перше і друге речення розповіді.

4. Устний розповідь пропущеної частини 2-3 учнями і його аналіз. Приблизний варіант усного оповідання: «...И тут я размахиваюсь и что есть силы запускаю комком земли в ехидную мордочку лягушки. Кажется, я не рассчитал бросок. Тело резко наклоняется вперед, ноги отрываются от земли, я теряю равновесие...»

2.5. Результати експериментального навчання

З метою визначення ефективності розробленої методики застосовувалися діагностують завдання, що використовувалися при проведенні експерименту, що констатує. Це забезпечувало порівняння вихідних і кінцевих даних. Крім того, аналізувалися підсумкові твори учнів експериментальних класів з точки зору їх лексичного складу.

Наводимо зміст перевірочних робіт в 4 класі.

Завдання 1. У даних рядах синонімів підкресліть слова, що мають стилістичне забарвлення. Вещи, пожитки; говорить, произносить, разглагольствовать; выстрелить, ударить[из ружья], пальнуть, бабахнуть.

Завдання 2. Підберіть синоніми до слова «сказать» і підкресліть ті з них, які доречні тільки в розмовній мові.

Завдання 3. З даного тексту випишіть стилістично забарвлені слова, поясніть причину їх вживання автором.

Решила я проверить свою подругу, можно ли ей доверять тайны. Прихожу к ней и говорю:

- Ой, что будет, что будет! Есть у меня знакомый полицейский с папиной работы. Он мне такое дело доверил! Преступника будем ловить. Я маленькая, незаметная, встану в стороне, а как его замечу – дам нашим знак. Но, сама понимаешь, дело секретное! А вдруг он все пронюхает. Так что никому ни слова!

Прихожу на другой день в школу, а на меня все смотрят, мальчишки по одному подходят и руки пожимают;

- Потрясающая новость! Ну ты и сильна!

Потом мы долго смеялись над тем, какие длинные языки не только у моей подруги, но почти у всех!

Завдання 4. Складіть невеликий текст на тему «Як я одного разу двійку отримав» в розмовному стилі [у вигляді листа або розповіді товариша].

Завдання 5.Найдіте і виправте помилки у вживанні стилістично забарвлених слів. Поясніть, у чому суть цих помилок.

Спектакль, который мы смотрели, был интересный, только актер, исполнявший главную роль, малость переигрывал.

Результати робіт в експериментальному і контрольному класах наступні.

Експериментальний 4-Б і контрольний 5-А класи веде один і той же вчитель. Обидва класи можуть бути віднесені до категорії сильних як за здібностями, так і за рівнем успішності учнів. Це дозволяє зіставляти результати виконання робіт і робити відповідні висновки.

Більшість учнів експериментального класу навчилися відрізнити розмовну лексику від стилістично нейтральної в синонімічних рядах, 85% четверокласників не змішувати стилістично нейтральні і розмовні слова.

Як показують дані, значно зросла кількість учнів, які зуміли підібрати до даному слову два і більше стилістично забарвлених синонімів. Якщо на початковому етапі в експериментальному класі таких учнів не виявилось, а в контрольному їх було 8,5% [3 чол.], То в кінці досвідченого навчання в експериментальному класі 45,8% четверокласників підібрали два і більше розмовних синонімів, 65% учнів вірно вказали слова з розмовної забарвленням.

Дані говорять також про те, що до кінця досвідченого навчання тільки половина учнів чітко орієнтувалася в групах лексичних синонімів. Очевидно, протягом одного навчального року четверокласники не встигають опанувати даними умінням в достатній мірі.

Значне число учнів експериментального класу [51%] в тексті змішує стилістично нейтральну і розмовну лексику. Порівнюючи дані, можна прийти до наступного висновку: учні 4 класу значно легше орієнтуються в синонімічних рядах, коли є можливість наочного зіставлення стилістично забарвлених і нейтральних, синонімів. У тексті ж така можливість відсутня. Зі сказаного випливає, що в подальшому, проводячи словниково-стилістичну роботу в 5 і 6 класах, необхідно приділяти більше уваги лексико-стилістичному аналізу тексту.

З тих же позицій можна пояснити результати, отримані при аналізі завдання 5. В контексті іностілевіе елемент учні виявляють досить легко.

Необхідно зосередити увагу учнів на аналізі лексико-стилістичних помилок, використовуючи вправи на підбір і заміну слів синонімами, доречними в тексті [пропозиціях] даного стилю.

Видно також значний поступ учнів експериментального класу в умінні аналізувати причини використання автором стилістично забарвленої лексики. Всі учні спробували пояснити мету використання розмовної лексики в тексті, 18 осіб [51%] дали правильні відповіді: «Этот автор пишет в разговорном стиле», «Потому что текст в разговорном стиле» тощо. [Пор.: «Чтобы текст был интереснее», «Чтобы рассказ был понятнее» – типові відповіді учнів контрольного класу і експериментального класу на початковому етапі навчання].

В кінці навчального року майже всі учні експериментального класу зуміли виявити і виправити лексико-стилістичні помилки [100% і 94,3%]. 31 учень з 35 [88,6%] пояснив суть помилки: недоречне вживання стилістично забарвлених слів. У порівнянні з учнями контрольного класу помітне просування: лише 3 людини [8,6%] зуміли пояснити суть помилки, відповіді інших учнів були такі: «Слово страх мы употребляем чаще», «Так легче понимать речь» і т.п.

При аналізі завдання 4 до частково виконаним були віднесені роботи, в яких присутні такі елементи розмовного стилю, як діалог, звернення, розмовні форми власних назв, а також тексти, в яких спостерігалось надмірне захоплення розмовною лексикою.

До повністю виконаним були віднесені роботи, в яких крім розмовних синтаксичних конструкцій, була доречно і розумно використана розмовна лексика, мова носила вільний, невимушений характер

Перейдемо далі до аналізу результатів навчального експерименту в 5 класі.

Способи перевірки ефективності запропонованої методики, що застосовувалися в 5 і 6 класах, аналогічні викладеним вище [6 клас]. Перевірочна робота № 1 проводилася в експериментальному 5-Б класі відразу після ознайомлення з передбаченим теоретичним матеріалом, робота № 2 – в кінці навчального року в експериментальному 5-Б та контрольному 5-А класах.

Уроки російської мови в 5-А та 5-Б класах ведуть різні вчителі. За рівнем знань і умінь контрольний клас кілька перевершує експериментальний, вчитель 5-а класу приділяє серйозну увагу розвитку мовлення і збагачення словникового запасу учнів. Проте, результати перевірочних робіт, які будуть викладені нижче, дозволяють говорити про значне просування учнів експериментального класу, який може бути охарактеризований як клас середніх здібностей.

Зміст перевірочних робіт в 5 класі.

Завдання 1. З даного ряду слів випишіть стилістично забарвлені слова і дайте до них стилістичну калу «книж.» або «розм.» в залежності від особливостей вживання.

Цветок, синий, ненароком, надлежащий, впритирку, озеро, близлежащий, намено вание.

Завдання 2. До даних слів підберіть синоніми і вкажіть їх стилістичне забарвлення. Сделать, добратся, медленно.

Завдання 3. Випишіть стилістично забарвлені слова. Поясніть, чи доречно їх вживання автором.

В группе я староста. И как раз в мою группу попала девочка-староста другого класса. Я не знаю, как быть: я должна ей подчиняться или она мне.... И вот я хочу, как говорится, сплавить старосту из своей группы.

Но ведь я тоже не права! Если она уйдет в другую группу, там будет такая же кутерьма.

Завдання 4. Складіть два невеликих тексту на одну і ту ж тему: 1) оголошення про захід, який скоро відбудеться в школі, 2) ваш діалог з будь-ким з товаришів про майбутній захід.

Завдання 5. Знайдіть помилки у вживанні стилістично забарвлених слів; поясніть сенс помилок і виправте їх.

а) Дорогая моя мамочка! В ознаменованіе твоего дня рождения поздравляю тебя и желаю успехов и счастья. Твоя дочка Таня, б) Брат информировал меня о том, что на сегодня он купил два билета в кино [из разговора).

В кінці досвідченого навчання 96% учнів 5 експериментального класу навчилися відрізняти стилістично нейтральну лексику від стилістично забарвленої; [Тільки 4% учнів виписали нейтральні слова). Помилки в визначенні стилістичного забарвлення розмовних і книжних слів складають незначний відсоток у порівнянні з початком досвідченого навчання і результатами, отриманими в контрольному класі.

Висновки, зроблені в результаті аналізу перевірочних робіт в 5 класі, аналогічні викладеним вище.

До кінця навчального року всі учні експериментального класу могли чітко співвідносити цілі і завдання мови з її змістом. Однак учні 5 класу, засвоївши особливості розмовного стилю в цілому, недостатньо оволоділи вмінням використовувати самостійно розмовну лексику в письмових мікротекст. Це пов'язано з тим, що володіння стилістично диференційованою зв'язною мовою – найбільш складне стилістичне вміння, і для його формування недостатньо роботи протягом одного навчального року.

Розглянемо результати експериментального навчання в 6 класі.

Зміст перевірочних робіт

Завдання 1. У даних рядах синонімів підкресліть стилістично забарвлені слова, дайте до них стилістичні позначки. Знамя, стяг; позволение, разрешение, согласие, санкция; давний, старый, далекий, давнишний; суметь, смочь, умудриться.

Завдання 2. Підберіть синоніми до слів і запишіть їх у вигляді словникової статті в словнику синонімів. Сфотографировать, наизусть.

Завдання 3. Прочитайте уривок з роману К. Симонова. Його герой, сержант Кольцов, взяв у полон японського «мови» і доповідає про це командиру. Завдання: випишіть стилістично забарвлені слова і вирази, використані автором. У яких стилях мови вони зазвичай вживаються? Поясніть, з якою метою автор використав їх в тексті художнього стилю.

Завдання 4. Складіть два невеликих тексту на одну і ту ж тему (про який-небудь цікаву подію з життя вашого класу). Перший повинен являти собою ваш розповідь товариша, а другий – коротку замітку в шкільну газету.

Завдання 5. Знайдіть помилки у вживанні стилістично забарвленої лексики в замітці, надісланій в шкільну газету. Поясніть сенс помилок і виправте їх.

Розглянемо результати перевірочних робіт в експериментальному і контрольному класах.

В кінці навчального експерименту тільки 15,5% учнів експериментального класу змішували стилістично забарвлену і нейтральну лексику в синонімічних рядах, тоді як відразу після знайомства зі стилістичним розшаруванням лексики 86,8% шестикласників не будемо звертати уваги цих груп. У порівнянні з контрольним класом наявності просування у формуванні вміння бачити стилістично забарвлену лексику.

Учні контрольного і експериментального класів на початку навчання, як показали перевірочні роботи, важко було у підборі синонімів. Так 56,6% учнів експериментального класу записали як синоніми до прислівнику «наизусть» слова вивчити, вивубрити, запомнить, зазубрити.

В результаті цілеспрямованої роботи з синонімами в кінці року всі шестикласники підбрали до даного слова синоніми вірно [на пам'ять, назубок]. Підвищилася увага учнів до слова, його лексичного значення і особливостям вживань.

Дані дозволяють також говорити про істотне просування у формуванні в учнів 6 експериментального класу умінь розуміти роль стилістично забарвлених слів в контексті, помічати і виправляти лексико-стилістичні помилки.

Завдання 4 було направлено на виявлення рівня сформованості в учнів 6 експериментального класу вміння самостійно створювати текст певної стилістичної приналежності.

В кінці навчального експерименту 12,5% учнів повністю впоралися із завданням, 71,6% учнів впоралися частково, тобто усвідомили завдання

висловлювання і його зміст, спробували побудувати висловлювання, що розрізняються в стилістичному відношенні, але не зуміли творчо використовувати стилістично забарвлену лексику.

Викладене вище дозволяє зробити наступні висновки:

1. Незначне число учнів, правильно побачили стилістично забарвлену лексику, зуміли проаналізувати її вживання в тексті, підібрати стилістичні синоніми і самостійно використовувати стилістично забарвлену лексику в письмовій мові в I контролі, і значне збільшення кількості таких учнів у 2-му контролі переконує, що оволодіння даними стилістичними уміннями – складна методична проблема. Цю проблему можна успішно вирішити тільки в процесі цілеспрямованої, систематичної словниково-стилістичної роботи.

2. Теоретичне і практичне вивчення елементів лексичної стилістики на уроках розвитку мови дає істотне зрушення у формуванні в учнів 4-6 класів стилістичних умінь. Навіть невеликий обсяг теоретичних відомостей про стилістичну диференціації лексики сучасної російської мови вплинув на рівень стилістичних умінь учнів, на їх уявлення про відмінність функціональних стилів один від одного.

Зразки розробок уроків з розвитку мовлення

5 клас

Формирование умения проводить лексико-стилистический анализ текста

Тема урока: Выборочное изложение «Мадам Стороженко».

Фрагмент урока проводится после чтения текста, составления плана и подбора заголовка.

1. Обращение к языку отрывка (подчеркнуть, что при изложении учащиеся должны стараться сохранить стиль отрывка). Вопросы к учащимся:

1) Определить стиль текста; 2) Какова особенность данного отрывка из художественного произведения? 3) С какой целью вводится автором диалог? (создание характеров героев).

Нахождение и анализ употребления стилистически окрашенных слов в авторской речи (слова обдурить, остолбенеть (разг.), в морду (прост.).

а) Подбор синонимов (обмануть, замереть, лицо);

б) устная замена слов в тексте нейтральными синонимами. Что изменилось в тексте? Сделайте вывод. (Авторская речь уже не передает так ярко состояние мальчика). Вывод: использование в авторской речи слов разговорной окраски наиболее уместно, даже использование грубого просторечного слова стилистически оправдано.

Так же анализируется употребление стилистически окрашенной лексики в речи мадам Стороженко (например, употребление просторечного слова «рвань» как средства характеристики, подчеркивающее жадность торговки, ее равнодушие к чужому положению и т.д.).

2. Анализ синонимов из рамки.

3. Вывод о цели использования элементов разговорного стиля в художественном тексте.

Развитие умений отбирать лексику и строить связный текст в соответствии со стилистической задачей, редактировать текст

Тема урока: Сочинение-рассказ « Степа дрова колет» (2 часа).

Данный фрагмент урока используется после проведения подготовки по материалу учебника.

1. Отбор лексики для сочинения.

- После того, как вы поняли смысл предстоящей работы, рассмотрим, какую лексику уместно использовать в сочинении-рассказе. В учебнике даны синонимы «размахнуться», «развернуться» (разг.) Какой из них более соответствует стилю?

- Запишем, какие еще слова можно употребить в диалоге, подберем синонимы.

Примерный материал: заупрямиться, заартачиться (разг.); идти, шагать, вышагивать, громоздить, нагромождать, наваливать (разг.); вынимать, извлекать, вытаскивать (разг.); вытягивать (разг.); воткнуть, всадить (разг.), вогнать (разг.); выпутаться, выкрутиться (разг.); ворчать, брюзжать, бурчать (разг.); гордо, горделиво, с достоинством; бодро, по-молодецки (разг.), лихо (разг.); очень, невозможно (разг.), отчаянно (разг.).

2. Составление стилистических этюдов.

Учащиеся пишут ту часть рассказа, где Степа показывает ребятам свое «умение».

По окончании работы зачитываются несколько наиболее удачных фрагментов, учитель обращает внимание на использование стилистически окрашенных слов.

3. Написание сочинения.

4. Взаимная редакторская правка сочинений (анализируется уместность употребления стилистически окрашенной лексики. Неудачно употребленное словом подчеркивается простым карандашом, наверху записывается более удачный синоним.)

При проверке учитель отбирает материал для творческого диктанта со стилистическим заданием. Он проводится на одном из следующих уроков. Помимо диктанта, проводится сопоставление первоначальных вариантов с

редакторской правкой (анализируется несколько примеров - удачных и неудачных).

Формирование умений отбирать и употреблять стилистически окрашенную лексику, производить лексико-стилистический, анализ текста

Тема урока (2 часа): Сочинение-рассказ на основе услышанного

Ход урока:

1. Анализ сочинения-образца.

Вопросы к учащимся: 1) Удачна ли композиция сочинения? 2) Прочтите еще раз ту часть, где передан рассказ мамы. Какие стилистически окрашенные слова использовал автор, удачно ли их использование? Докажите, подобрав синонимы.

2. Выборочный анализ материалов, подготовленных учащимися к сочинению. Целесообразно попросить 1-2 сильных учащихся прочесть и прокомментировать свои материалы.

3. Написание сочинения.

4. Домашнее задание: письменное рецензирование сочинения товарища по классу.

Повторение и обобщение сведений по лексической стилистике (1 ч.).

1. Беседа на материале анализа текстов.

Текст I.

«Здравствуй, дорогая редакция! Скоро мне стукнет 11 лет. У многих моих друзей постарше возникал вопрос об отношении взрослых к их личным делам. А я не особенная. Мой вопрос таков: как быть со всяческими секретами, личными дневниками и с родителями, которые считают: «Мы должны знать о своем ребенке буквально все». И простым правилом: Не всегда, не все и не всем можно говорить, показывать... Как быть? Ведь каждый имеет право на тайну, но надо никого не обидеть этим...

Нина П., г. Донецк (из письма)

Вопросы к учащимся: 1) Определите стиль текста. По каким признакам вы это определили? (Задача высказывания, речевая ситуация, язык). 2)

Проанализируйте уместность употребления стилистически окрашенных слов с помощью подбора синонимов (имеются в виду слова «стукнет», «всяческие»).

3) Сделайте вывод о том, какую лексику уместно употреблять в разговорном стиле. 4) Вспомните, какие еще стилистически окрашенные слова могут употребляться в разговорной речи.

Текст 2.

«Когда Галя проснулась, было совсем светло, за окном шумели машины и звонко пели птицы. Галя потянулась, не спеша встала, поглядела на часы и громко ахнула: «Десять! Проспала!». А в это время весь 5-6 дружно работал на воскреснике в школьном саду. Когда Галя, запыхавшись, влетела в сад, ребята встретили ее словами: Ну, Ивашкина, как всегда... в своем репертуаре! А Генка ехидно заметил: Наконец-то пробудилась наша спящая царевна!»

Вопросы и задания: 1) Найдите стилистически окрашенное слово, которое обычно не употребляется в речи современного человека. 2) Можно ли сказать, что в данном тексте разговорного стиля оно уместно? Докажите. 3) Сделайте вывод и вспомните, с какой еще целью можем мы употреблять «поэтические» слова. 4) Вспомним, с какой еще стилистически окрашенной лексикой мы познакомились.

Текст 3.

«Молодой отец строго выговаривает четырехлетней дочке за то, что она без спросу выбежала во двор и едва не попала под машину: Пожалуйста, можешь гулять, но поставь в известность меня и маму!»

Вопросы к учащимся: 1) Какая стилистическая ошибка допущена в реплике отца? 2) Какими нейтральными синонимами можно заменить книжное слово делового стиля? (скажи, предупреди). 3) Что вам известно об особенностях употребления книжной лексики делового стиля?

2. Подведение итогов, воспроизведение на доске схемы «Слова русского языка с точки зрения их употребления», записанной на 1-м уроке.

В заключение урока делается вывод о многообразии стилистически окрашенной лексики и важности правильного ее употребления в речи.

Учащиеся вспоминают о том, что существуют специальные словари синонимов, где даны ряды нейтральных и стилистически окрашенных слов-синонимов. Эти словари предназначены для писателей, журналистов, редакторов. Это еще раз говорит о том, что выбор наиболее подходящего слова - очень важная задача.

В словарях синонимов стилистически окрашенные слова сопровождаются специальными пометами.

Учащиеся вспоминают, какими пометами они пользовались при работе с синонимами. Далее указывается, что стилистические пометы даются и в толковых словарях. Учащиеся обращаются к толковому словарю учебника.

Урок заканчивается чтением наиболее удачных с точки зрения лексического оформления контрольных сочинений учащихся.

6 клас

Повторение особенностей употребления элементов разговорного стиля в тексте художественного произведения

Тема: Контрольное изложение текста повествовательного характера (1 ч.).

Текст: Встреча в лесу.

Я пошел на охоту. Глухо было в сибирском лесу. Высокие сосны и кедры, покрытые снегом, окружали меня. Вдруг на просеке я увидел мальчика. Он, как и я, был на лыжах, а за плечами его также висело ружье и сумка. Но в сумке лежала не убитая дичь, не пойманный в ловушку драгоценный зверек, а книги.

Это было так удивительно!

Мы разговорились, и я узнал от мальчика, что он сын колхозника и живет в маленьком колхозе на берегу лесного озера, что всего у них пять-шесть дворов, поэтому школы нет, и каждый день он ходит через весь лес в соседний колхоз учиться. Я спросил его: «А не страшно тебе ходить одному?»

. Он ответил:

- Веселей было бы вдвоем. Но у соседей ребята еще малые. Мать посылает меня при школе жить. А я не хочу. Хожу, потому что всем соседям это нужно.

Я ведь книги из библиотеки ношу, газеты ношу. Через этот лес кто к нам на озеро побежит? А меня в колхозе каждый вечер ждут. Я им книги читаю.

И мальчик побежал дальше через лес.

А я пошел без всякой дороги, думая о мальчике, о книгах.

И перед моими глазами неотступно стоял мальчик. Я представлял, как он бежит с тяжелой сумкой через лес, сквозь пургу... Едва ли даже подозревает он, добровольный маленький книгоноша, что ради книг, своих верных друзей, совершает подвиг такой же большой для своих детских лет, как совершали ради них люди великие, отдавая за них жизнь. (Р.Фраерман).

1. Беседа по содержанию.

1) Какова основная мысль рассказа? 2) Как она сформулирована в тексте? 3) Что во внешности мальчика так удивило автора? 4) Почему мальчик оказался в глухом лесу? 5) Каково отношение автора к мальчику. В каких словах текста оно выражено? б) Согласны ли вы с утверждением автора, что ради книг маленький книгоноша совершает подвиг?

2. Составление плана:

1. Встреча с мальчиком.

2. «Меня в колхозе каждый вечер ждут».

3. Подвиг ради книг.

4. Языковой анализ текста.

- Элементы какого еще стиля имеются в данном тексте художественного стиля? (разговорного - диалог, свободный и непринужденный характер речи, разговорные формы - веселей, малые).

- С какой целью используется здесь диалог?

- Что мы узнаем о мальчике из диалога?

Вывод: элементы разговорного стиля делают сцену встречи достоверней, помогают лучше увидеть характер главного героя... При изложении диалога можно использовать лексику разговорной окраски.

4. Определение задач изложения: 1) изложить текст, стараясь передать авторский стиль изложения, включить элементы разговорного стиля; 2)

передать содержание текста от 3-го лица (учащиеся подбирают и записывают контекстуальные синонимы, которые помогут избежать повторения: писатель, он, Р.Фраерман, автор рассказа и т.д.; мальчик, он, маленький книгоноша.

Развитие у учащихся умения видеть и исправлять лексико- стилистические ошибки, совершенствовать стиль написанного

Тема: Работа над ошибками в содержании и языковом оформлении сочинения «Люби и охраняй родную природу» (1 ч.).

Данный фрагмент представляет собой вторую часть урока и следует за анализом содержания.

1. Подготовительные упражнения.

1. Определите стилистическую окраску синонимов и область употребления: высота-высь; время-эпоха; наказание-возмездие.

2. Подберите синонимы к указанным словам. Определите стилистическую окраску данных слов и синонимов. Когда и где могут быть употреблены стилистически окрашенные слова?

Рукоплескать (кн.) - (аплодировать, хлопать, устраивать овацию);

жа'кдать (кн.) - (желать, хотеть, стремиться);

ринуться (кн.) - (броситься, кинуться, пуститься (разг.), рвануться (разг.).

3. Дано словосочетание «написать письмо». Составить словосочетания, заменив глагол его стилистически окрашенными синонимами: качертать (кн.выс.), вывести, набросать, настрочить (разг.) черкнуть (разг.), нацарапать (разг.). Что изменилось в особенностях употребления словосочетаний?

4. Творческий диктант со стилистическим заданием.

Используются предложения, в которых учащиеся допустили ошибки в употреблении стилистически окрашенных слов.

5. Анализ наиболее удачных сочинений учащихся.

Развитие умения отбирать лексику и строить текст в соответствии со стилистической задачей

Тема: Сочинение - рассказ по картине С.А.Григорьева «Вратарь».

Предлагаемый фрагмент содержит материал для лексико-стилистической подготовки. В качестве домашнего задания учащимся предлагается подобрать и записать синонимы к предлагаемым словам:

1 гр. Вратарь: внимательно (серьезно, сосредоточенно, напряженно); ловкий (проворный, шустрый (разг.), прыткий (разг.)); устремиться (броситься, кинуться, ринуться (кн.)); опытный (умудренный, бывалый (разг.), ученый (разг.), тертый (разг.).

2 гр. Зрители: смотреть (глядеть, глазеть (разг.), взирать (кн.)); иначе (по-другому, не так, по-иному); наблюдать - смотреть, не спускать глаз, следить и т.д.

Ход фрагмента урока:

1. Проверка домашнего задания. Подобранные учащимися синонимические ряды записываются на доске. Анализируется лексическое значение синонимов, их принадлежность к одной из трех групп; подчеркиваются наиболее уместные. Например, при анализе синонимического ряда к прилагательному «опытный» выясняется, почему нельзя применительно к мальчику-вратарю использовать синонимы умудренный, ученый (различие в лексическом значении); тертый (неуместно и по значению, и по стилистической окраске).

Определение стилистической задачи: на основании картины написать сочинение-рассказ так, как вы бы передали эту сцену своему товарищу (представить себе, что вы сами наблюдали ее, например, во дворе школы). Значит, это будет сочинение в разговорном стиле. Можно ввести в него диалог кого-либо из зрителей между собой или ваш разговор с кем-то из зрителей. Описание вратаря и его помощника можно включить в диалог или в другую часть рассказа.

2. Написание стилистических диалогов.

Учащиеся получают задание написать диалог, Ввести в него элементы описания мальчиков. Возможный вариант: «...А один парнишка шею вытянул, глаз не опускает с площадки. Я у него спрашиваю:

- Слушай, что это здесь такое?

- Ты что, не видишь? Это же Сережка, отличный вратарь, бывалый.

Глянь: у него и форма, как у настоящего вратаря, и перчатки... А коленка забинтована - это он вчера в матче травму получил.

Посмотрел я - и впрямь: стоит бывалый вратарь, поза такая напряженная, кажется - вот-вот ринется навстречу мячу».

3. Начало работы над сочинением.

Формирование умения производить лексико-стилистический анализ текста

Тема урока: Сочинение - заметка в газету с выводами и предложениями.

Данный фрагмент урока используется после проведения подготовительной работы по материалу учебника, выяснения назначения и некоторых других особенностей заметки как газетного жанра, после определения возможных материалов содержания. Цель словарно-стилистической работы - подготовить учащихся к написанию заметки в плане ее лексического оформления: путем анализа текстов заметок выяснить возможности употребления стилистически окрашенной лексики.

Ход фрагмента урока:

1. Анализ текстов.

- Итак, мы выяснили, что в заметке сообщается о каких-то фактах, но не просто с целью сообщить, а воздействовать на читателя, вызвать у него определенную реакцию. В заметке дается и собственная оценка факта, так что вам предстоит в конце работы дать свои выводы и предложения. Чтобы лучше представить особенности заметки как жанра, ее лексики, построения, обратимся к текстам.

Текст 1.

Корабли на ладони

Представьте себе порт, где собрались сразу корабли всех эпох: взметнул рангоут легендарный фрегат «Паллада», сделанный по заказу адмирала Нахимова, сверкает медью его обшивка. А рядом приготовился к кругосветному плаванию в Антарктиду шлюп «Восток» моряков

Беллинсгаузена и Лазарева. Плещет белоснежными парусами «Санта-Мария» Христофора Колумба...

Вы скажете, что так не бывает. Бывает, если прийти на Международный конкурс моделей кораблей. Глядя на эти модели, можно представить во всем величии нашу могучую морскую державу.

Вопросы к учащимся:

1) Вы уже знаете, что заметка - это газетный жанр, значит, она должна быть написана в публицистическом стиле. Какова основная задача публицистического стиля? 2) Каким образом автор заметки о конкурсе кораблей стремится воздействовать на читателя, вызвать его интерес к выставке? 3) Кроме того, воздействует и сам язык заметки, прежде всего его лексика. Какая лексика преобладает в тексте - нейтральная или стилистически окрашенная? (Нейтральная, и это естественно. Но на ее фоне ярко выделяются стилистически окрашенные слова, которые помогают придать тексту особое настроение и выразить отношение автора к излагаемым фактам).

4) Найдите в тексте заметки книжные слова, относящиеся к специальным морским терминам (шлюп, фрегат, рангоут). Заметьте, их немного, автор не злоупотребляет такими словами, но все же их употребление необходимо. Почему? (Это неизбежно, т.к. речь идет о моделях кораблей, кроме того, они помогают заинтересовать читателя и своей звучностью, передают общую атмосферу выставки - легкость, красоту, изящество...).

5) Есть ли в тексте книжные слова, имеющие высокую, торжественную окраску? (эпоха, держава). Подберите к ним нейтральные синонимы и попробуйте произвести замену. Что изменилось в стиле текста? (Учащиеся приходят к выводу, что данные слова выражают авторскую оценку, создают настроение, т.е. воздействуют на читателя).

Выводы по тексту: Анализируя лексику данного текста, следует обратить внимание на следующие моменты: а) на наличие стилистически нейтральных и стилистически окрашенных средств, их соотношение; б) на возможность употребления книжных слов, являющихся специальными терминами, но не

злоупотребление ими; в) на наличие книжных слов с высокой, торжественной окраской; г) на тот факт, что цель использования книжной лексики - более яркая и конкретная передача фактов, создание соответствующего настроения, поэтов необходимо воздействие на читателя, выражение авторской оценки фактов.

Формирование умения отбирать стилистически окрашенную лексику в соответствии со стилистической задачей

Тема урока: Сочинение-рассказ по данному сюжету.

Задача словарно-стилистической работы на данном уроке - выбор стилистически нейтральной и окрашенной лексики, которую уместно было бы использовать в диалоге мальчиков (в 1 и во 2 части сочинения-рассказа). Предлагаемый фрагмент урока завершает подготовительную работу к сочинению.

Ход фрагмента урока:

1. Беседа. - Итак, мы определили стиль, основную мысль рассказа, решили, в каких местах удобнее было бы поместить описание. В заключение мы должны решить, в каком месте рассказа может быть введен диалог, определить его роль. Ответьте на вопросы: 1) Какие диалоги вообще возможны в рассказе? 2) Что могли бы добавить эти диалоги к содержанию? Вспомните, с какой целью писатели используют диалоги персонажей в художественных произведениях? 3) Какую стилистически окрашенную лексику можно использовать в диалоге?

2. Составление стилистических этюдов.

Учащиеся по вариантам составляют и записывают диалоги:

1 вариант: Вити с кем-то из товарищей, которые предлагали меняться.

2 вариант: Вити и Петьки.

Употребленные разговорные слова учащиеся подчеркивают.

3. Обсуждение диалогов.

Чтение и обсуждение нескольких диалогов из 1 и 2 вариантов с точки зрения соответствия содержания сюжетной схеме и уместности употребления стилистически окрашенных слов.

В случае неудачного употребления разговорного или другого слова коллективно подбираются синонимы к слову и выбирается наиболее уместный.

В итоге обсуждения отмечаются более удачные диалоги, указываются их достоинства (обращается внимание на раскрытие характеров мальчиков, на удачное использование стилистически окрашенной лексики).

Перед началом работы над рассказом учащиеся решают, в какой части рассказа будет диалог. Желающие могут использовать диалог в двух частях рассказа.

4. Письменный анализ сочинения товарища с точки зрения употребления в нем стилистически окрашенной лексики.

ВИСНОВКИ

У ході дослідного навчання були вирішені наступні завдання:

1. Отобран теоретичний матеріал по лексичної стилістиці для вивчення в 4-6 класах.
2. Разроботана програма, визначено послідовність навчання.
3. В результаті досвідченого навчання визначено, що основним засобом словниково-стилістичної роботи є лексико-стилістичні вправи і завдання. Серед них на уроках розвитку мови найбільш ефективними виявилися такі:
  - 1) підбір стилістичних позначок до даних словами – синонімів; складання словникових статей;
  - 2) підбір можливих синонімів до даного слова і визначення сфери їх вживання;
  - 3) знаходження в контексті розмовних, книжних слів шляхом підбору синонімів;
  - 4) лексико-стилістичний аналіз даного тексту;
  - 5) стилістичний експеримент;
  - 6) складання робочих матеріалів до твору: підбір лексики з даних синонімічних рядів у відповідності до змісту, цілями і завданнями висловлювання;
  - 7) самостійний підбір лексики, аналіз робочих матеріалів;
  - 8) стилістичне конструювання пропозицій у цій початку;
  - 9) стилістичні етюди;
  - 10) твори на задану тему з можливим вибором стилю і жанру;
  - 11) перебування в тексті слів, вживання яких стилістично невиправдане, заміна їх придатними синонімами;
  - 12) творчий диктант зі стилістичним завданням;
  - 13) взаємна редакторська правка письмових робіт.

4.У ході дослідного навчання отримані фактичні дані, що показують ступінь сформованості в учнів експериментальних класів словниково-стилістичних умінь.

Встановлено, що більша кількість учнів успішно опанувало названими вміннями.

Словниково-стилістична робота в 4-6 класах була направлена в кінцевому підсумку на формування в учнів уміння свідомо, творчо використовувати стилістично забарвлену лексику в залежності від змісту, цілей і завдань висловлювання. Обраний шлях вирішення даної проблеми, ми вважаємо, себе виправдав. Як показало підсумкове твір, що дало учням можливість більш повно продемонструвати свої вміння в порівнянні з мікротекст, 61,1% четвертокласників, 55% п'ятикласників і 66,6% шестикласників експериментальних класів зуміли вдало ввести розмовну лексику в текст твору.

Отримані дані дозволяють говорити, що дана методика словниково-стилістичної роботи на уроках розвитку мовлення дала позитивні результати.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У зв'язку зі зростаючими вимогами до різнобічної підготовки учнів середньої школи більшої актуальності набуває проблема формування культури мовлення школярів. Показником культури мовлення є її правильність, тобто відповідність нормам російської літературної мови, і комунікативна доцільність, яка виражається в мотивованому вживанні мовних засобів. Вирішенню одного з аспектів цієї проблеми присвячена справжня робота.

У роботі досліджено процес формування стилістичних умінь учнів у зв'язку з роботою зі стилістики слова на уроках з розвитку мовлення.

В результаті дослідження отримано фактичні дані про рівень сформованості в учнів 4-6 класів умінь бачити функціонально забарвлену лексику, аналізувати текст з точки зору її використання, знаходити і виправляти лексико-стилістичні помилки, самостійно відбирати і вживати в мові книжкові та розмовні слова.

Встановлено, що знайомство учнів зі стилістичним дослідженням лексики доцільно починати з 4 класу. Додаткові теоретичні відомості слід повідомляти в 5 і 6 класах у зв'язку з програмними темами з лексики і стилістики.

Словниково-стилістична робота на уроках з розвитку мовлення спрямована на підготовку до конкретних письмових робіт, дає позитивний результат. Вибір для цієї мети творів і переказів оповідного характеру виявився вдалим, оскільки:

а) учні отримали уявлення про особливості розмовної лексики і її вживання у мові, а також про основні властивості розмовного мовлення в цілому;

б) на тлі розмовної лексики легше засвоювалася специфіка книжкових слів, їх вживання у мові.

Словниково-стилістична робота позитивно позначилася на формуванні стилістичних умінь учнів.

Словниково-стилістична робота є ефективною, якщо вона здійснюється не тільки на уроках підготовки до письмових робіт, а й на уроках, присвячених їх аналізу.

У результаті словниково-стилістичної роботи підвищився інтерес учнів до слова, а також до уроків російської мови в цілому.

З'явилася тенденція до індивідуалізації писемного мовлення учнів, у багатьох роботах видно по-справжньому творчий підхід, прагнення авторів до вдосконалення своєї мови.

В процесі проведення дослідної роботи ми прийшли до висновку, що найбільший ефект словниково-стилістична робота може мати в тому випадку, якщо вона буде проводитися як на уроках розвитку мови, так і при вивченні граматичних тем. Підручники з російської мови для 4 і 5-6 класів в кожному з розділів містять необхідний матеріал для словниково-стилістичної роботи.

Результати проведеного дослідження підтверджують вихідне положення, згідно з яким систематичне ознайомлення учнів з основними поняттями лексичної стилістики, підкріплене системою словниково-стилістичних вправ на уроках з розвитку мовлення, має ефективно вплинути на формування стилістичних умінь, якість письмових робіт учнів і культуру їх мови в цілому.

Дослідним шляхом доведено, що словниково-стилістична робота, що проводиться на уроках розвитку мовлення за пропонованою методикою, сприяє формуванню стилістичних умінь учнів, підвищує рівень їх мовної культури.

Матеріал, представлений в даному дослідженні, не вичерпує, на наш погляд, всіх можливостей теми. Як перспективи може бути названа подальша розробка системи словниково-стилістичної роботи на уроках розвитку мовлення в 7 - 8 класах у зв'язку з роботою над твором публіцистичного стилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров П.С. О принципах составления словаря синонимов русского языка. М.: ГИС, 1963, с.30-44.
2. Алферов А.Д. Очерки из жизни языка (Введение в методику родного языка). М., 1899. 83 с.
3. Амосова В.В., Шавкунова О.В. О некоторых приемах работы по повышению стилистической грамотности учащихся. Ульяновск, 1962. с.3-20.
4. Афанасьев П.О. Как вести работу по развитию речи в начальной школе. М.: Учпедгиз, 1933. 56 с.
5. Афанасьев П.О. Методика русского языка в средней школе. М.: Учпедгиз, 1947. 268 с.
7. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии. М.: Учпедгиз, 1957. 295 с.
8. Ахманова О.С. О принципах и методах лингво-стилистического исследования. М.: Изд. Моск. ун-та, 1966. 184 с.
9. Баранов М.Т., Григорян Л.Т., Кулибаба И.И., Ладыженская Т.А., Тростенцова Л.А. Русский язык. Учебник для 5-6 классов. М.: Просвещение, 1980. 368 с.
10. Баранов М.Т., Григорян Л.Т., Ладыженская Т.А., Тростенцова Л.А. Обучение русскому языку в 5-6 классах: Методические указания к учебнику. Пособие для учителей. М.: Просвещение, 1982. 288 с.
11. Баранов М.Т. Словарно-семантическая работа на уроках русского языка в 5-8 классе. РЯШ, 1965, №.6, с.29-34.
12. Баранов М.Т. О работе с толковым словарем на уроках русского языка в 4-5 классах. РЯШ, 1969, № 6, с.38-42.
13. Баранов М.Т. О работе по лексике в 4 классе [В связи с использованием нового учебника). РЯШ, 1970, № 6, с. 35-39.
14. Баранова Н.Н. Сборник упражнений по практической стилистике русского языка. 2-е изд., испр. М.: Учпедгиз, 1961. 267 с.

15. Балли Ш. Французская стилистика. М.: Изд. иностр. лит. 1961. 394 с.
16. Баринаева Е.А. и др. Методика русского языка. М.: Просвещение, 1974. 368 с.
17. Барлас Л.Г. Русский язык: Стилистика. Пособие для учителей. М.: Просвещение, 1978. 225 с.
18. Бархин К.Б. Культура слова: Методическое пособие для преподавателей 2-й ступени. М.: Рабпрос, 1930. 288 с.
19. Бархин К.Б. Сборник упражнений по стилистике. Для неполной средней и средней школы. М.: Учпедгиз, 1935, с.127.
20. Бархин К.Б., Истрина Е.С. Методика русского языка в средней школе. М.: Учпедгиз, 1937. 307 с.
21. Белинский В.Г. Избранные педагогические сочинения. М.: Педагогика, 1982. 287 с.
22. Бунаков А.Н. Методика обучения русскому языку в средних учебных заведениях. М.: Карчагин, 1914. 155 с.
23. Бунаков Н.Ф. Избранные педагогические сочинения. М.: Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1953. 412 с.
24. Бунеева Е.В. Работа над многозначностью слова в системе развития речи учащихся на уроках русского языка. В кн.: Развитие речи на занятиях по русскому языку. М.: Изд. МГПИ им.В.И.Ленина, 1980, с.43-49.
25. Бунеева Е.В. О работе над многозначностью слова на уроках русского языка. РЯШ, 1981, № 5, с.32-35.
26. Бунеева Е.В. Система словарно-стилистических упражнений. В кн.: Практическая направленность в преподавании русского языка. М.: Изд. НИИ школ, 1983, с.152-157.
27. Бунеева Е.В. Развитие у учащихся 1У класса умения распознавать стилистически окрашенную лексику [На материале темы «Глагол»]. РЯШ, 1983, № 2, с.45-47.
28. Буслаев Ф.И. О преподавании отечественного языка. Л.: Учпедгиз, 1941. 248 с.

- Васильева А.Н. Курс лекций по стилистике русского языка. Общие понятия стилистики, разговорно-бытовой стиль речи. М.: Русский язык, 1976. 239 с.
29. Васильева А.Н. Курс лекций по стилистике русского языка. Научный стиль речи. М.: Русский язык, 1976. 189 с.
- Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. М.: 1963. 255 с.
30. Виноградов В.В. Русская речь, ее изучение и вопросы речевой культуры. – Вопросы языкознания, 1961, № 4, с. 19-24.
31. Винокур Г.О. Избранные работы по русскому языку. М.: Учпедгиз, 1959. 492 с.
32. Винокур Т.Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц. М.: Наука, 1980.- 237 с.
33. Винокур Т.Г. Некоторые особенности стилистической системы современного русского языка. Рус.яз. в нац. школе, 1966, № 4, с.5-11.
34. Воронин М.Т. Стилистические ошибки учащихся и их исправление. Фрунзе, 1960. 83 с.
35. Вульфсон Р.Е. Лексико-стилистические упражнения в связи с изучением рассказа Л.Н.Толстого «Кавказский пленник». РЯШ, 1971, № 6, с. 40-42.
36. Галь Н.Я. Слово живое и мертвое: Из опыта переводчика и редактора. – 3-е изд., доп. М.: Книга, 1979. 208 с.
37. Гвоздев А.Н. Очерки по стилистике русского языка. 3-е изд. М.: Просвещение, 1965. 408 с.
38. Гез Н.И. Система упражнений и последовательность развития речевых умений и навыков. Иностр.яз. в школе, 1969, № 6, с.29-40.
39. Голуб И.Б. Стилистика современного русского языка. Лексика. Фоника: Учеб. пособие для студентов высш. учебных заведений. М.: Высшая школа, 1976. 208 с.

40. Голуб И.Б. Сборник упражнений по стилистике современного русского языка: Учеб.пособие для вузов по специальности «Журналистика». М.:Высшая школа, 1979. 207 с.
41. Гольцова Н.Г., Янкелевич Т.Е. Русский язык с элементами практической стилистики и основами редактирования: Учеб. пособие для техникумов. М.:Высшая школа,1974. 191 с.
42. Давид Э.М.,Чижова Т.И. Лексико-стилистическая работа при проведении изложения повествовательного характера с элементами описания. – В кн.:Развитие устной и письменной речи. Л..1976, с.107-119.
43. Демиденко Л.П.Сборник текстов для стилистического анализа: Учебно-методическое пособие. Минск,1979. 98 с.
44. Державин Н.С. Основы методики преподавания русского языка и литературы в средней школе. Петроград, 1917. 510 с.
45. Дидактика средней школы [Под ред.М.А.Данилова,М.Н.Скаткина. М.:Просвещение,1975. 303 с.
46. Добромыслов В.А. К вопросу о языке рабочего подростка /Под ред.А.Пешковского. М.:ОНГИ,1932. 72 с.
47. Добромыслов В.А.Развитие речи в связи с изучением грамматики [Морфология].М.:Изд.Акад.пед.наук РСФСР,1954. 64 с.
48. Ефимов А.И.Стилистика русского языка. М.:Просвещение, 1969. 262 с.
49. Задания по практической стилистике русского языка: Для студентов-заочников филологического факультета. Одесса, 1972. 57 с.
50. Земская Е.А.Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения. М.:Русский язык,1979. 239с.
51. Ивченков П.Ф.Работа учителя и учащихся над речевыми и стилистическими ошибками. РЯШ,1971, № I,с.32-35.
52. Иконников С.Н.Стилистика в курсе русского языка:Пособие для учителей. М.:Просвещение,1979. 224 с.

53. Канарская О.В. Принципы отбора и раскрытия основных стилистических понятий при изучении раздела «Стилистика и культура речи». В кн.:Трудности преподавания русского языка. Л.,1979,с.84-94.
54. Капинос В.И. О функционально-стилистическом аспекте в преподавании русского языка в средней школе. В кн.:Проблемы совершенствования содержания и методов обучения русскому языку в 4-8 классах. Материалы конференции преподавателей методики русского языка пединститутов, университетов и научных сотрудников НИИ педагогики, 15-18 апреля 1969 года. М.:1969,вып.1,с.37-45.
55. Капинос В.И. Стилистика в 4 классе. – В кн.:Из опыта работы по русскому языку в восьмилетней школе. М.:Просвещение, 1974, с.165-175.
56. Капинос В.И., Новоселова Л.Л.Стилистические умения: их характеристика, принципы вычленения. В кн.Нормирование умений и навыков по русскому языку учащихся 4-8 классов. М.,1979,с.17-25.
57. Капинос В.И. Культура речи: задачи обучения. РЯШ,1980, № 4,с.7-14.
58. Кирсанова Н.А., Ильминская Н.И.Сборник упражнений по практической стилистике русского литературного языка. Саратов :Изд.Саратовского ун-та,1969, 50 с.
59. Кожина М.Н. К основам функциональной стилистики. Пермь: Кн.изд.,1968. 251 с.
60. Кожина М.Н. Стилистика русского языка: Учеб.пособие для фак.русского языка и литературы пед.вузов. М.:Просвещение, 1977. 223 с.
61. Кожина М.Н. О функциональном аспекте в изучении стилистики. РЯШ,1969,№ 5,с.3-9.
62. Колосов П.И.Словарная работа на уроках литературного чтения. 2-е изд. М.:Изд.АПН РСФСР,1958. 331 с.
63. Коротков Б.П.Работа по стилистике в связи с изучением глагола в 6 классе. РЯШ,1970,№ 4,с.39-43.
64. Кузнецова Л.М.,Голованова А.И. О формировании стилистических умений в процессе подготовки к сочинению. РЯШ, 1980,№ 4,с.31-37.

67. Кульман Н.К. Методика русского языка. Петроград, 1918. 288 с.
68. Курапов Н.К. Занятия по стилистике. Из опыта работы. М.: Учпедгиз, 1960. 76 с.
69. Ладыженская Т.А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся. М.: Просвещение, 1975. 255 с.
70. Ладыженская Т.А., Баранов М.Т., Григорян Л.Г., Кулибаба И.И., Тростенцова Л.А. Русский язык. Учебник для 4 класса. 14-е изд. М.: Просвещение, 1981. 304 с.
71. Ладыженская Т.А., Баранов М.Т., Григорян Л.Т., Тростенцова Л.А. Обучение русскому языку в 4 классе: Методические указания к учебнику. Пособие для учителей. М.: Просвещение, 1981. 223 с.
72. Лексикографический сборник [Редколлегия: С.Г. Бархударов [главн. ред.] и др.]. М.: ГИС, 1963, вып. 6. 221 с.
73. Лидман-Орлова Г.К. Основные направления работы над выразительностью и стилистической правильностью речи. В кн.: Развитие речи на уроках морфологии. М.: 1979, с. 104-109.
74. Львов М.Р. О речевом развитии учащихся средней школы. – Сов. педагогика, 1973, № 9, с. 27-36.
75. Молодцова С.Н. Система работы по стилистике русского языка в школе: Пособие для учителей. М.: НИИ школ, 1978. 86 с.
76. Мызина В.А. Лексико-стилистический анализ текста на занятиях по методике русского языка. В кн.: Развитие устной и письменной речи. Л.: 1976, с. 56-66.
77. Нечаева О.А. Лингвистические основы школьного сочинения типа описания, повествования и рассуждения. РЯШ, 1970, № 3, с. 37-41.
78. О единых требованиях к устной и письменной речи учащихся, к проведению письменных работ и проверке тетрадей. Методическое письмо. В кн. Программы восьмилетней и средней школы. Русский язык. М.: Просвещение, 1983, с. 40-47.

79. Обучение русскому языку в 7-8 классах. Методические указания к учебнику. М.:Просвещение,1983. 288 с.
80. Общая психология /Под ред.проф.А.В.Петровского. Изд. 2-е,доп.и перераб. М.:Просвещение,1976. 479 с.
81. Основы методики русского языка в 4-8 классах /Под ред. А.В.Текучева и др. 2-е изд.,переб. М.:Просвещение, 1983. 287 с.
82. Острогорский А.Я. Живое слово. Книга для изучения родного языка.- 9-е изд. СШ,1917. 399 с.
83. Панов М.В.О стилях произношения [в связи с общими проблемами стилистики]. В кн.: Развитие современного русского языка. М.:Наука,1964,с.5-39.
84. Петков К.В.Словарно-стилистическая работа с учащимися 7 и 8 классов на уроках русского языка. – В кн.:Материалы Педагогических чтений. Алма-Ата,1965,с.95-111.
85. Петрищева Е.Ф. Стилистически окрашенная лексика русского языка. М.:Наука,1984. 222 с.
86. Петрищева Е.Ф. Употребление стилистически окрашенных слов. РЯШ ,№ 5,с.37-42.
87. Петровский В.И. О стилистической дифференциации лексики современного русского языка. Львов: Изд.Львовского ун-та, 1959. 24 с.
88. Пешковский А.М.Вопросы методики родного языка,лингвистики и стилистики. М.-Л.:Госиздат,1930. 176 с.
89. Пиотровский Р.Г.Очерки по стилистике французского языка. Морфология и синтаксис. 2-е изд. Л.:Учпедгиз,1960. 224 с.
90. Пленкин Н.А.Предупреждение стилистических ошибок на уроках русского языка. М.-Л. :Просвещение, 1964. 151 с.
91. Пленкин Н.А. Стилистика русского языка в старших классах. М.Просвещение,1975. 143 с.

92. Пленкин Н.А. Работа по культуре речи и стилистике. В кн.: Обучение русскому языку в 4-6 классах по новой программе. М.: Просвещение, 1970, с. 149-174.
93. Поздняков Н.С. Методика преподавания русского языка. 3-е изд., испр. М.: Учпедгиз, 1955. 304 с.
94. Поливанов Л.И. Русская хрестоматия. 9-е изд., – М.: 1912. 428 с.
96. Розенталь Д.Э. Практическая стилистика русского языка: Для вузов по спец. «Русский язык и литература» и «Журналистика». 4-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1977. 352 с.
97. Розенталь Д.Э. А как лучше сказать? – М.: Просвещение, 1979. 207 с.
98. Рыбникова М.А. Введение в стилистику. М.: Сов. писатель, 1937. 282 с.
99. Санкина В.М. К вопросу о словарно-стилистической работе в школе. – В кн.: Вопросы методики русского языка в средней школе. Рязань, 1968, с. 96-110.
100. Сенкевич М.П. Точность словоупотребления. Типичные ошибки в словоупотреблении: Учебно-методическое пособие. – М.: 1963. – 17 с.
101. Словарь синонимов русского языка. Т.1. Л.: Наука, 1970. 680 с.
102. Словарь синонимов русского языка. Т.2. Л.: Наука, 1971. 856 с.
103. Чижова Т.И. Стилистический анализ в ряду других видов языкового разбора в школе. – В кн.: Трудности преподавания русского языка в школе. Л., 1979, с. 69-83.
104. Шанский Н.М. Стилистика русского языка: Учебное пособие для студентов пед. ин-в по спец. «Русский язык и литература в национальной школе». Л., 1982. 355 с.